

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVIEŠU LITERATŪRAS VĒSTURES UN TEORIJAS KATEDRA

**ZELTA UN NAUDAS MĪTISKIE UN SOCIĀLPSIHOLOĢISKIE
ASPEKTI A. UPĪŠA ROMĀNOS LĪDZ 1914. GADAM**

BAKALaura DARBS

Autore: **Lingita Lina Bopulu**

Studenta apliecības Nr.: lb12075

Darba zinātniskais vadītājs: Emer. prof. Viesturs Vecgrāvis

RĪGA 2015

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba „Zelta un naudas mītiskie un sociālpsiholoģiskie aspekti A. Upīša romānos līdz 1914. gadam” izpētes objekts ir zelta un naudas ietekmju funkcionēšanas veidi romānu — „Jauni avoti”, „Sieviete”, „Zīda tīklā” un „Zelts” varoņu apziņā. Pētījumā iezīmēta naudas/zelta motīva aktualitāte literārajos darbos gan Eiropas, gan latviešu literatūrā līdz 20. gs. Ar zelta tēlu A. Upīts tiecas atklāt tā negatīvās izpausmes sociālajā vidē, uzsverot to neizbēgamību kapitālistiskajā sabiedrībā. Darbā tiek akcentēts, ka zeltam tāpat kā latviešu folklorā, arī romānos tiek piešķirta sakrāla vērtība, turklāt bagātība kapitālistiskajā sabiedrībā tiek attēlota kā augstākā sasniedzamā pakāpe. Pētījuma teorētiskajā daļā tiek raksturotas zelta un naudas mitoloģiskās funkcijas, kā arī tiek aplūkota bagātība sociālpsiholoģiskā aspektā, savukārt praktisko daļu veido romānu analīze mītiskā un sociālpsiholoģiskā aspektā.

Atslēgvārdi: Andrejs Upīts, zelts/nauda, mitoloģija, vide, sociālpsiholoģija, vērtīborientācija.

ANNOTATION

The bachelor paper's „Mythical and Socio-psychological Aspects of Gold and Money in A. Upitis Novels until 1914” research object explores the functionality manners of the effects of gold and money on the consciousness of personages from the novels — „Jauni avoti”, „Sieviete”, „Zīda tīklā” and „Zelts”. The theme topicality of money/gold in literary works of European and Latvian literature until the 20th century is marked in the research. With the character of gold A. Upitis aspires to discover its negative manifestations in the social environment, emphasizing their inevitability in the capitalist society. It is accentuated in the paper, that gold is granted a sacral value in the novels, the same as in Latvian folklore, furthermore, wealth is portrayed as the highest achievable degree in the capitalist society. In the theoretical part of the research the mythological functions of gold and money are described, as well as wealth is viewed from a socio-psychological aspect, whilst the practical part consists of novel analysis from a mythical and socio-psychological aspect.

Key words: Andrejs Upitis, gold/money, mythology, environment, socio-psychology, value orientation.

SATURS

IEVADS.....	5
1. ZELTA UN NAUDAS FUNKCIJAS.....	7
1.1. Priekšstati par zeltu un naudu dažādās kultūrās.....	7
1.2. Bagātības sociālp psiholoģiskie aspekti.....	13
1.3. Andreja Upīša pirmskara romānu iedvesmas avoti: laikmeta konteksts, autobiogrāfiski fakti, naudas un zelta motīvs Eiropas literatūrā līdz 20. gs.	15
2. BAGĀTĪBA KĀ VĒRTĪBORIENTĀCIJA A. UPĪŠA ROMĀNOS LĪDZ 1914. GADAM	24
2.1. Romānu varoņu vērtību orientācija laikmeta vides ietekmē	24
2.2. Naudas un varas saistība: Kam ir nauda, tam ir vara!	30
2.3. Zelts kā paaudžu konflikta rosinātājs	33
3. ZELTA UN NAUDAS MĪTISKIE ASPEKTI A. UPĪŠA ROMĀNOS LĪDZ 1914. GADAM	38
SECINĀJUMI.....	43
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	45

IEVADS

Bakalaura darba **temats** ietver Andreja Upīša (1877–1970) pirmskara romānu „Jauni avoti” (1909), „Sieviete” (1910), „Zīda tīklā” (1912), kā arī „Zelts” (1914) analīzi literatūrvēsturiskā, mītiskā un sociālpsiholoģiskā aspektā. Romānu pamatā ir kapitālistiskās, t. sk. patriarhālās vides negatīvo īpašību atspoguļojums, kurā parādās Andreja Upīša politiskā pārliecība un mākslinieciskie uzskati, virzienu aspektā saplūstot reālismam ar naturālismu.

Tēmas **līdzšinējo izpētes pakāpi** var iedalīt trīs grupās:

1. Pirms 1. pasaules kara un 20. gados publicētā kritika par romāniem — „Jauni avoti”, „Sieviete”, „Zīda tīklā”, „Zelts”, šajā grupā ietilpst Līgotņu Jēkaba, K. Dziļlejas, K. Ducmaņa apcerējumi periodikā par romāniem, kā arī K. Dziļlejas monogrāfija „Andrejs Upīts”.
2. Padomju gados tapušie pētījumi — V. Vāveres monogrāfija „Andrejs Upīts un pasaules literatūra” („Андрей Упит и мировая литература”), V. Vāveres raksts „Andrejs Upīts un franču 19.gs.reālisti”, K. Krauliņa monogrāfija: „Andrejs Upīts: dzīve un darbs”. A. Griguļa literatūrvēsturiskais apcerējums „Andrejs Upīts”, K. Krauliņa raksts „Andrejs Upīts kā psihologs”, I. Kiršentāles monogrāfija „Latviešu romāns”, B. Gudriķes, E. Dambura apceres par romāniem periodikā.
3. Neatkarīgās Latvijas laikā tapušie pētījumi — R. Brieža pēcvārds 1998.gada A. Upīša „Zelts” izdevumā, V. Vāveres apcere „Andrejs Upīts”/”Latviešu rakstnieki laikmetu krustcelēs”, G. Bereļa „Latviešu literatūras vēsture”, J. Dībovskas bakalaura darbs „Naturālisms Andreja Upīša 20.gs. sākuma romānos”, A. Koroševska bakalaura darbs „Reālisms Andreja Upīša romānos „Sieviete” un „Zaļā zeme”, V. Vāveres apcerējums „Proza 1906.–1918.gadam.”

Darba mērķis ir pētīt un konstatēt, kā funkcionē zelta un naudas sociālpsiholoģiskie un mītiskie aspekti, A. Upīša pirmskara romānu varoņu apziņā, vērtību kritērijos un autora skatījumā.

Darba uzdevumi ir apzināt A. Upīša minēto romānu eventuālos ietekmes avotus; raksturot mītiskos un sociālpsiholoģiskos priekšstatus par zeltu un naudu no seno kultūru laika līdz 20.gs.; akcentēt vides ietekmi uz A. Upīša pirmskara romānu varoņu raksturiem; analizēt zelta/naudas mitoloģiskās un sociālās funkcijas A. Upīša pirms 1. pasaules kara rakstītajos romānos.

Darba pētnieciskās metodes: biogrāfiskā metode, konstatējot A. Upīša biogrāfijas faktu esamību viņa romānos līdz 1914. gadam, salīdzinoši vēsturiskā jeb kultūrvēsturiskā metode,

raksturojot priekšstatus par zeltu/naudu tradicionālajā, antīkajā, kā arī kristīgajā kultūrā; semiotiskā metode, pētot zelta/ naudas nozīmi, kas parādās romānos, pievēršot uzmanību varoņu hierarhijai, funkcijām, kā arī hermeneitiskā romānu interpretācija, analizējot laikmeta vides ietekmi uz romānu varoņu raksturiem.

Pētījuma objekts ir zelta un naudas ietekmes tēlojums A. Upīša daiļradē; priekšmets — romāni „Jauni avoti”, „Sieviete”, „Zīda tīklā”, „Zelts”. Pētījuma objekts primāri tiks aplūkots literatūrvēsturiskā un mītiskā aspektā, akcentējot naudas motīva klātbūtni, konkrētā laika perioda reālisma darbos gan Eiropas, gan latviešu literatūrā.

Darbā izmantotā teorētiskā literatūra ir J. Kursītes „Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā”, rakstu krājums „Andreja Upīša simtgadei”, A. Rubeņa „Cilvēks mītiskajā pasaules ainā”, Latvijas Universitātes zinātnisko rakstu krājums „Nauda. Dzīvesstils. Identitāte.”, M. Eliades „Mīta aspekti”, F. Perno sastādītā enciklopēdija „Zelts” (Перно Ф. „Золото”), Andreja Upīša autobiogrāfija „Rīta cēliens”, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves (LFK) fondu materiāli izmantoti kā salīdzinošais materiāls. Kārļa Krauliņa monogrāfija „Andrejs Upītis: dzīve un darbs” tiks izmantota kā vulgārsocioloģiskā skatījuma paraugs uz A. Upīša romāniem.

Darba uzbūve: to veido viena teorētiskā nodaļa, kurā tiek raksturotas zelta un naudas funkcijas mītiskā aspektā, kā arī latviešu un Eiropas literatūrā līdz 20. gs.; divas praktiskās nodaļas, kurās tiek analizēti A. Upīša pirmskara romāni dažādos aspektos.

Bakalaura darbā tiek izvērsti semestra darba pētījums „Mītisko un sociālpsiholoģisko segmentu korelēšanās Andreja Upīša romānā „Zelts””, bet tiek mainīts pētījuma fokuss uz naudu, kā arī zeltu, turklāt avotu loks tiek paplašināts, analizējot vēl trīs A. Upīša pirmskara romānus: „Jauni avoti”, „Sieviete”, „Zīda tīklā”.

Tēmas aktualitāte konstatējama faktā: lai gan A. Upīša darbi ir kritiķu, literatūrzinātnieku dažādos laika posmos, politiskajos režīmos ir aktīvi analizēti (kultūrvēsturiskās tradīcijas kritiķi A. Upīti uzskatīja par realitātes kritizētāju, negatīvu sabiedrības īpašību rādītāju, turpretī padomju kritika jau autora romānos līdz 1914. gadam saredzēja sociālistiskā reālisma pirmās pēdas latviešu literatūrā), tomēr neviens no pētniekiem nav akcentējis, kā zelts un nauda funkcionē romānu varoņu apziņā, skatot tos caur mītisko un sociālpsiholoģisko prizmu, līdz ar to bakalaura darba pētījums ir novatorisks. Tā kā bakalaura darba autore Baltu filoloģijas programmā studē folkloristikas modulī, A. Upīša darbos zelta, naudas motīvu centīsies skatīt no mītiskā, psiholoģiskā, sociālā interpretācijas viedokļa.

1. ZELTA UN NAUDAS FUNKCIJAS

1.1. Priekšstati par zeltu un naudu dažādās kultūrās

L. Petona (Laurie L. Patton) pētījumā par naudu „Rigvēdā” norāda: „Kad mitoloģijas pētnieki saskaras ar mītiem par naudu, viņiem nevajadzētu balstīties tikai materiālistiskajā vai tikai mistiskajā galējībā. Viņi var produktīvi ietvert kā konkrēto, tā simboliski, kā ekonomisko, tā metaforisko, pretojoties vilinājumam pārvērst vienu otrā.” (Kursīte 1999: 135) Līdz ar to bakalaura darba autore sniegs ieskaitu ne tikai latviešu tradicionālajos priekšstatos par zeltu un naudu, bet arī nedaudz pieskarsies **naudas skaidrojumam no ekonomikas viedokļa** (šeit un turpmāk izcēlumi bakalaura darba autores).

Lai gan mūsdienās jebkuram cilvēkam ir izpratne par naudas, zelta funkcijām, bieži cilvēki nespēj definēt, kas īsti ir nauda, tāpēc šajā darbā tiks aplūkota arī naudas definīcija (šeit un turpmāk izcēlumi bakalaura darba autores). Ēvalds Vēciņš skaidrojošajā vārdnīcā "Naudas lietas" norāda, ka nauda —

- Valsts likumdošanas aktos oficiāli noteikta abstrakta vērtības vienība, ar kuras starpniecību skaitliski izsakāma jebkura cita priekšmeta vērtība;
- Prece, kuras specifiskā patēriņa vērtība ļauj tai būt par visu citu preču ekvivalentu un pildīt vērtības mēra, maiņas līdzekļu, maksāšanas līdzekļa un uzkrāšanas līdzekļa funkcijas, piemēram, zelts.
- Vispārējā nozīmē nauda ir instruments, kurš liek darboties ražošanas ekonomiskajiem regulatoriem. Naudas sistēmas ekonomiskais pamats parasti ir zelts. Latvijā (līdz 1936. gadam) naudas sistēma balstījās uz zeltu (...). (Vēciņš 1993: 92)

Pēc Ē. Vēciņa naudas jēdziena skaidrojuma, var secināt, ka zelta nozīme ir cieši saistīta ar naudu, jo zelts nereti pilda maksāšanas, kā arī uzkrāšanas līdzekļa funkcijas, bet pamatā zelts ir ķīmiskais elements, kura simbols ir Au, respektīvi, aurum, tas ir viens no dārgmetāliem, kurš periodiskajā tabulā atrodas 11. grupā un 6. periodā.

Pēc nozīmes radniecīgs termins naudai ir manta, latviešu valodā vārds — „manta” iekļauj sevī materiālās vērtības — naudu, kapitālu, īpašumu, bagātības, dārgumus. (Vītola 2005: 14) Arī J. Kursīte norāda, ka „nauda sākotnēji apzīmēja preci, kura pilda maiņas līdzekļa funkciju, jo „vārdam „nauda” pamatā ir indoeiropiešu sakne neud — satvert, ņemt lietošanai. Tādējādi ar vārdu „nauda” sākotnēji varēja apzīmēt jebkuru lietu vai priekšmetu, kas bija derīgs apmaiņai,

(piemēram, medu, vasku, kažokādas, dzintaru, lopus, sudraba vai zelta izstrādājumus). Par to, ka „naudai” senāk bijusi plašāka nozīme (īpašums, kas der maiņai), liecina radniecīgas saknes vārdi citās indoeiropiešu valodās (piemēram, lietuviešu nauda — labums, derīgums, lietderība, īpašums; senislandiešu naut — liellops.)” (Kursīte 2002: 102) Līdz ar to par norēķināšanos objektu, bagātības, pārticības simbolu var kalpot ne tikai zelta monētas, bet arī, piemēram, liela saimniecība kā to rāda A. Upīts romānā „Jauni avoti”.

Dažādās kultūrās, politiskajās iekārtās, naudai ir citādāka nozīme, to akcentē krievu literatūrzinātniece G. I. Romānova (Романова Г. И.), nauda — īpaša prece, tā izpilda kopīga ekvalenta lomu, tai ir sabiedriska funkcija, ar naudu var baudīt dzīvi, šo funkciju pilda īstā nauda — zelta un sudraba monētas, kā arī īstās naudas aizvietotāji: kredītu nauda, vekseli, bankas biļetes. Kapitālismā naudai ir liela vērtība. Rietumu cilvēkam brīvība saistās ar naudu, turpretī krievu sociālistu brīvība nav atkarīga no naudas. Rietumu pasaulē biežāk brīvības sajūtu var nopirkt, iegūt jaunas preces, pakalpojumus. Savukārt Padomju Krievijā pret bagātību un bagātniekiem izturējās ar nesapratni un nelabvēlību, lielām aizdomām, uzskatīja, ka labāk būt nabagam nekā dzīvot ar grēku. (Романова 2012: 20) Šī pati doma ir ietverta A. Upīša romānos līdz 1914. gadam, jo autors romānos rāda kapitālistiskās sabiedrības aizraušanos ar naudu, bet tajā pašā laikā romānu darbības telpā pretī nostāda kādu varoni, kura uzskati balstītos sociālisma idejās, un, kurš būtu negatīvi noskaņots pret bagātniekiem, kapitālistisko vidi.

Lai gan J. Kursīte norāda, ka „vienī literārie virzieni (piemēram, reālisms) kā grieztin nogriezuši atmiņu par folkloras jeb mītisko naudu.” (Kursīte 1999: 135), tomēr A. Upīša romānos „uzpeld” vairākas zelta, naudas mītiskās funkcijas, iespējams, ka iemesls tam ir A. Upīša bērnības, pusaudžu gados nelielā aizraušanās ar folkloru. Autors norāda: „Pagastskolā, varbūt, ap 15 – 16 gadu, uzrakstīju „[S]krīveriešu parunas un sakāmvārdus” un nodrukāju „Mājas Viesi”. Pēc Vilkuveces un tēva nostāstiem tika sacerēts un turpat „M. V.” Nodrukāts raksts: „Kā mūsu senči agrāk Vidzemē dzīvojuši.” (Upīts 1924: 46) Turklāt ne tikai parunas un sakāmvārdi ir bijuši A. Upīša intereses objekts, bet, personīgu iemeslu dēļ, rakstnieku saistījušas arī tautasdziesmas: „Ganos es biju liels dziedātājs — galvenā kārtā, tāpēc ka tāds bij arī mans kolēģis, un es nevarēju pielaist, ka viņš dziedātu labāk un skaļāk kā es. No mātes es zināju daudz tautas dziesmu.” (Upīts 1958: 19) Turpmāk šajā nodaļā tiks aplūkotas zelta, naudas **mitoloģiskās funkcijas**.

„Zelta krāsa ir visbiežāk izmantotā krāsa mītos. Tās apzīmējumam izmantota sakne *ghel — spīdēt, mirdzēt. (..)” (Kursīte 1996: 75) Iespējams, ka tas ir saistīts ar to, ka zelts ir zināms un tiek apstrādāts jau no neolīta laikmeta, aptuveni 5000. g. p.m.ē. Šajā laikā zeltam bija

sakrālas funkcijas, tas kļuva par mūžības un nemirstības simbolu. No zelta sākumā tika veidoti amuleti, pēc tam kulta priekšmeti. Pirmajās civilizācijās Indijā, Šumerā un Ēģiptē zelts bija gan bagātības, gan augsta sociālā stāvokļa simbols. Tādā pašā simboliskā nozīmē zelts ir minēts „Iliādā”. Arī „Odisejā” Homērs, Senās Grieķijas dzejnieks, vairākas reizes min, ka zelts ir kā simbols bagātībai pie mirstīgajiem un pārākumam pie nemirstīgajiem. (Перно 2007: 24)

J. Kursīte norāda, ka latviešu mitoloģijā „zelts ir minēts dažādās nozīmēs, tomēr galvenokārt tas ir pārdabiskas, dievišķas varas vai dievišķa spēka, arī dievības augstākās labvēlības zīme.” (Kursīte 1999: 114) Tieši tādā pašā nozīmē zelts ir sastopams Senajā Ēģiptē no kuras nāca pirmais zelta drudzis, jo ēģiptiešu diplomāti zeltu izmantoja, noslēdzot izdevīgus darījumus ar aziātu valstīm, tādējādi zelts bija kā stiprinājums diplomātiskajai Ēģiptei. (Перно 2007: 25) Tā kā A. Upīts ir vēsturisko traģēdiju „Mirabo” (1926), „Žanna D’arka” (1930), kā arī „Spartaks” (1943) autors, var secināt, ka viņam ir bijusi interese par vēsturi, filozofiju, jo, lai spētu sekmīgi uzrakstīt šos darbus, ir nepieciešamas zināšanas gan vēsturē, gan filozofijā, gan kultūrvēsturē. Prof. Ojārs Lāms referātā „Andrejs Upīts un antīkā kultūra” norāda: „Aizrautīgi un paštaisi cenšoties kļūt par jauno ideoloģisko centienu adeptu, A. Upīts daiļradē sabalsojas arī ar senu kultūras mantojumu, un šajos sabalsojumos viņa mākslinieka spēks ir spējis atklāties pārliecinošāk nekā centienos kļūt par latviešu sociālistiskā (proletāriskā) reālisma tēvu.” (Lāms 2004: 33) Tā iemesla dēļ, bakalaura darba autore pievērsies uzskatiem par zeltu antīkajā kultūrā.

Senajā Ēģiptē „faraoniem apkārt bija daudz zelta priekšmetu. Zelts nepastāvēja tikai kā greznumlieta, viņi (ēģiptieši) uzskatīja, ka tas viņus tuvina mūžībai. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc Senajā Ēģiptē sarkofāgus taisīja no zelta. Zelts viņiem bija kā nemirstības simbols, līdzīgs saules dievam Ra, kurš parādījās katru dienu, katru rītu, zelts pastāvēja kā Dieva metāls.” (Перно 2007: 25) Kā varas un dievišķa spēka zīme zelts parādās arī Sengrieķu mītos, tā, piemēram, Zevs, varenākais no grieķu dieviem, sēdēja zelta tronī pils vidū. (Cīrule 1998: 13) Arī latviešu mītiskajā metālu hierarhijas sistēmā, zelts ir visvērtīgākais metāls, iespējams, ka tas ir cieši saistīts ar to, ka šī „hierarhija ir veidota analogiski citu tautu tradīcijās sastopamajai un virzienā no viszemākā uz visaugstāko ir šāda: svins–alva–dzelzs–tērauds–varš–sudrabs–zelts. Par to, kas šajā hierarhijā ir visaugstākais un, kas vizemākais, netieši liecina arī latviešu ticējumi. Piemēram, ticēja, ka pārdabiskas būtnes, kā velnus, bet arī vilkačus, ar svina lodi nevar nogalināt, to var izdarīt tikai ar zelta vai sudraba lodi.” (Kursīte 1999: 114–115.)

Turpmāk šajā apakšnodaļā tiks akcentētas **zelta krāsas galvenās nozīmes latviešu folklorā** no J. Kursītes monogrāfijas „Latviešu folklorā mītu spoguļi”:

1. Tā ir galvenā saules un saules meitas raksturojošā krāsa. Saules dzīvības, visaptverošā spēka enerģiju izteic zelta kronis/vainags (piemēram, LD 33 917), zelta kurpes (LD 33 820), zelta josta (LD 33 910) u.c. Arī lietas, priekšmeti, ar ko Saule ir saskarē, vai arī viņas piederumi ir zelta krāsā.

No galvenajām krāsām, kas ietilpst Saules raksturojumā (baltā–sarkanā–zelta/sudraba), tieši zelta krāsa ir visvairāk saistīta ar viņas radošā spēka augstāko pakāpi. Kosmiskā koka (arī tā varianta: Saules koka) aprakstā zelta krāsa raksturo zarus, kas ir saules staru atveids.

2. Zelta krāsas vai metāla piederumi no zelta ir pārdabiskas varas zīme. Zelta kurpes, josta, svārkī, arī rīkste, groži, zobens u.c. ir ne tikai Saules un Mēness, bet arī gaismas dievību (Dieva, Ausekļa, Jāņa, Dieva dēlu) un htonisko dievību (Māras, Laimas, Dēklas) dievišķās varas un spēka simbols.

3. Šķidrums, vielas, priekšmeti, augļi u.tml., kuri ir apzīmēti ar „zeltu”, paši par sevi (pat nebūdami dievības rokās) ir apveltīti ar pārdabisku spēku. Tie, kas mazgājas zelta rasā vai ēd zelta ābolu, atrod zelta papardes ziedu, iegūst nemirstību vai saglabā mūžīgo jaunību.

4. Zeltītiem priekšmetiem latviešu priekšstatos piemita maģiska spēja aizsargāt pret ļaunumu. Dievu un Māru lūdza, lai viņi apvij zelta viju, uzliek zelta sētu ap novadu, māju. Arī pats cilvēks savas dzīves kritiskos brīžos vai dažādu stihiju gadījumos dievībām ziedoja zelta gredzenu, zelta naudu vai zelta prievīti, lai panāktu dievību labvēlību un aizstāvību. (Kursīte 1996: 75–76.)

Bakalaura darba autore secinājusi, ka vairākās tautasdziesmas, kas ievietotas Dainu skapī, zelta kronis simbolizē krietnu, labu meitu piemēram:

„Kas man dotu to meitiņu,

Ko redzeju sapinī:

Balta seja, sārti vaigi,

Zelta kronis galviņā.” LD 11205

Zelts kā absolūtais varas simbols parādās 2022.–1650. p.m.ē. (Перно 2007: 24) Izpildot kultūras metāla nozīmi, sākumā zeltam bija sakrāls raksturs, bet, laikam ejot, zelts ieguva ekvivalenta nozīmi, tai skaitā naudas. Turpmāk šajā nodaļā tiks aplūkotas **naudas mītiskās funkcijas**. I. Tāle norāda, ka „[n]auda nekad nav bijusi starp tiem tematiem, kas īpaši interesējuši klasiskās folkloras pētniekus (.), [jo] naudas izcelsme saistīta ar pilsētas kultūru, bet folkloristu interese ilgu laiku koncentrējās uz lauku kultūru — galvenokārt salīdzinoši arhaisku. (.) Tomēr

nauda var piesaistīt folkloristus tieši kā šāds nosacīts jaunievedums, jo ļauj pievērsties tradicionālās domāšanas adaptācijas robežu apzināšanai, pētīt, kā sociāli kulturālas inovācijas tiek uztvertas folklorā.” (Tāle 2004: 112)

J. Kursīte grāmatā „Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā” analizē vairākus no folklorā sastopamajiem naudas nosaukumiem, piemēram, osainos dālderus (šāds dālderu nosaukums minēts dažās latviešu pasakās), dolārus (vārds „dālderis” augšlatviešu tradīcijā tika aizgūts ar poļu valodas starpniecību, kurā ienācis no vācu daler vai thaler.), apkārt staigājošu jeb klejojošu naudu (parasti šī klejojošā nauda maza bērna vai dzīvnieka izskatā lūdza, lai tai pieskaras, vai arī cilvēkam pašam ir jāsaprot, ka, lai naudu iegūtu, vajag tai pieskarties.), nolādēto naudu, miroņa un apmirtā naudu, nenotērējamo naudu, laimes naudu, šūpuļa un zobu naudu, naudu, kas žāvējas jeb kaltējas (īpašs pārējas brīdis naudai, kura ilgus gadus nogulējusi pazemē un kļuvusi par htonisko garu (parasti Velna) īpašumu, tikai šajā starpstāvoklī cilvēki varēja naudu iegūt.) u.c. (Kursīte 1999: 124 –130.)

Tā kā lielā daļā no latviešu tautas teikām, vietu ieņem naudas motīvs, turpmāk bakalaura darbā tiks sniegts neliels ieskats **mitoloģiskajās teikās** par naudu no LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta, Latviešu folkloras krātuves (turpmāk tekstā LFK) fondiem. Lielākajā daļā mitoloģisko teiku par naudas iegūšanas veidu, to var iegūt savā īpašumā, ja pieskaras vai piesit kādam dzīvniekam (govij, aintai, zirgam, vērsim, kazu vai bullim, parasti baltā krāsā), kas pēkšņi izskrien no meža, palūdz pieskarties, piesist vai izslaukt. Ja to neizdara, tad dzīvnieks ieskrien atpakaļ mežā, vai sabirst par naudu un pazūd zemē.

LFK mitoloģisko teiku arhīvā, var atrast plašu klāstu ar teikām par apslēpto naudu — gan naudas rakšanu, gan tās iegūšanu. Vairākās teikās, upurējot cilvēka vai dzīvnieka dzīvību, ir iespējams iegūt apslēpto naudas podu, piemēram, LFK 1629, 3133; LFK 116, 8742; u.c. Bieži prasītās cilvēka dzīvības vietā, upurē kādu dzīvnieku, piemēram, cāli, zvirbuļus vai jēru. Latviešu tautas teikās aprakto naudu, ja to ir noslēpis kāds bagāts, skops vecītis, var iegūt arī citos veidos, piemēram, apēdot mēslus, veicot dažādas darbības ar dzīvniekiem, piemēram, arot ar gaili, darot dažādas darbības plīks, piemēram, plīks dancojot naudas apracēja bērēs. Vietumis naudu var iegūt tikai naudas slēpēja roka, tāpēc bieži teikās mironi ved uz vietu, kur aprakta bagātība. Parasti naudas apracējs nosaka, kas būs jādara, lai savā īpašumā iegūtu naudas podu. (Skatīt, piemēram, LFK 1940: 1632,72, LFK 1940: 1692, 211.)

Teikās naudu var iegūt vai neiegūt rakstura īpašību dēļ, piemēram, naudu, lielākajā daļā no LFK mitoloģiskajām teikām, iegūst viltīgs, drošsirdīgs, labsirdīgs cilvēks, turpretī naudu

neiegūst bailīgs, alkātīgs, skops cilvēks. Tāpat, lai iegūtu naudu, ir jāievēro īpaši likumi, piemēram, rokot naudu, nedrīkst ierunāties, iekliegties, nedrīkst skatīties atpakaļ, nedrīkst citiem stāstīt, ko zina par naudu, nedrīkst ielaisties ne ar vienu darīšanās, kā arī nauda jārok vienam pašam.

Nereti latviešu tautas teikās nauda tiek apburta, tā var pārvērsties par oglēm, akmeņiem, vai arī nest ļaunumu tās atradējam, jo nauda saistās ar htonisko vidi, kas nonākot šajā pasaulē mēdz mainīt savu veidolu:

„Apslēptu naudu vajagot rakt Jāņu vakarā. Kāds drošsirdīgs vīrs gājis rakt kapsētā, jau piesmēlis pilnu cekuri ar zeltu naudu, te parādījiesies cūka, kas viņu spaidījusi, bet viņš nelicis par to nezinis. Kad cūka pazudusi, vīrs gājis mājup, bet cepurē naudas vietā bijušas ogles.” (LFK 1926: 508,2238) (Skatīt arī LFK 1970: 1995, 2054, LFK 1936: 1459, 1695.)

Latviešu teikās tiek akcentēts jautājums par to, vai nauda nes labu vai ļaunu: „Vīrs izracis kasti zelta, bet naktīs sācis nākt velns viņu žņaupt. Garīdznieks ieteicis aprakt slikto naudu, taču tas nav līdzējis. Beidzot vīrs apracis visu naudu, nu vairs velns nenācis.” (LFK 1940: 1713, 1651) Ne tikai teikās, bet arī **latviešu tautas ticējumos** nauda tiek saistīta ar htoniskām būtnēm: „Naudai esot velns klāt, un tas cilvēkus kārdinot.” (Šmits 1940: 1312). Vairāki ticējumi māca, ka nevajag iztērēt visu naudu, ir nepieciešams vienmēr atstāt makā kādu kapeiku, lai nebūtu naudas trūkums, tā, piemēram:

„No maka nekad nevajagot visas naudas izdot, jāatstāj kaut viens sant[ī]ms, tad turpmāk nekad naudas netrūks.” (Šmits 1940: 1314) Līdzīgu domu ietver arī ticējums 21627 (pēc P. Šmita 1940. gadā sastādītajiem ticējumiem). Naudas nesto labumu un ļaunumu bakalaura darba autore turpinās aplūkot, analizējot sociālpsiholoģiskos aspektus A. Upīša romānos līdz 1914. gadam.

Jau iepriekš tika minēts, ka A. Upīti māte audzinājusi pēc kristīgās reliģijas skolas parauga, arī pats autors norāda, ka pirmā grāmata pēc kuras mācījies lasīt, esot bijusi reliģiska rakstura: „Kalniņos mācījos arī lasīt. Tā bij veca lūgšanu va[i] sprediķu grāmata noplēstām priekšlapām. (..)” (Upīts 1958: 11) Lai spētu romānos saskatīt reliģiskās audzināšanas pēdas, kuras palikušas autora zemapziņā, turpmāk šajā apakšnodaļā bakalaura darba autore pieskarsies tēmai — **kristietība un nauda**, par teorētisko pamatu izmantojot Bībeli.

Nauda Bībelē minēta aptuveni 2000 reizes, tā māca, pēc reliģiskajiem uzskatiem, pareizi rīkoties ar naudu un mantu, censties nekrāt dažādas zemes mantas un netiekties pēc bagātības: „Nekrājiet sev mantas virs zemes, kur kodes un rūsa tās maitā, un, kur zagļi rok un zog. Bet krājiet mantas debesīs, kur ne kodes, ne rūsa tās nemaitā un, kur zagļi nerok un nezog. Jo, kur ir

tava manta, tur būs arī tava sirds.” (LBB 1996: 984) Bakalaura darba autore uzskata, ka ar mantām debesīs ir jāsaprot labo rakstura īpašību krāšana, savas personības veidošana pēc 10 kristietības baušļiem, kā arī apzināta sekošana kristīgajai mācībai. Turklāt, koncentrējoties uz bagātību, cilvēks aizmirst par garīgajām vērtībām.

Lai arī nauda, kā arī manta vienmēr ir ieņēmusi lielu lomu cilvēku dzīvēs, kristīgā reliģija uz naudu skatās ar negatīvu attieksmi, tā, piemēram: „Agrāk dažu ordeņu mūki devuši solījumu nepieskarties naudai, tā apliecinot savu atteikšanos no pasaules piedāvātajiem labumiem, arī viduslaiku un jaunāko aristokrātu kultūrā izplatītā attieksme pret naudu kā nicināmu lietu it kā demonstrējusi patiesākās un dziļākās vērtības dzīvē — godu, slavu, mīlestību, kas ir iztērējamas un nenopērkamas. (Vītola 2005: 15)

Bībele rosina cilvēkus netiekties pēc mantām, bagātības, jo kristīgajā ticībā pastāv uzskats, ka nav iespējams tiekties pēc garīgajām un materiālajām vērtībām vienlaikus. Mateja evaņģēlijā ir teikts: „Neviens nevar kalpot diviem kungiem: vai viņš vienu ienīdīs un otru mīlēs, jeb viņš vienam pieķersies un otru atmetīs. Jūs nevarat kalpot Dievam un mantai.” (LBB 1996: 984) Tā kā A. Upītīm bija labi zināma kristīgās ticības attieksme pret naudu, viņš to varēja sekmīgi ielikt patriarhālās sabiedrības pārstāvja jeb vecā Robežnieka tēlā romānos „Jauni avoti”, kā arī „Zīda tīklā”, kurā bieži vien mijiedarbojas fanātiska reliģisko dogmu izpilde ar liekulību, savas varas apliecināšanas dēļ, neapzināti nostājoties pret ticību. Šis aspekts tiks analizēts bakalaura darba 2. daļā.

Tā kā šajā nodaļā tika raksturota materiālās un garīgās pasaules uzskatu pretrunīgums, nākamajā apakšnodaļā bakalaura darba autore, vairāk pievērsīsies naudas un laimes saistībai, naudas lomai cilvēku dzīvē, kā arī tās ietekmei uz sabiedrību.

1.2. Bagātības sociālpsiholoģiskie aspekti

Šajā apakšnodaļā bakalaura darba autore centīsies rast atbildi uz jautājumiem: Kāpēc cilvēki tiecas iegūt savā īpašumā pēc iespējas vairāk naudas? Kādu lomu tā ieņem cilvēku dzīvē? J. Kursīte norāda, ka „(..) nauda, pat ja tās ir nedaudz, sniegusi un sniedz ne tikai fizisku, bet arī garīgu drošības sajūtu.” (Kursīte 2000: 113) Anna Stepčenko, Latvijas Universitātes Dr. phil., docente, raksta: „Nauda kapitālismā ir ne vien saimnieciskās, bet arī sociālās dzīves organisks elements. Tās trūkums dara neiespējamu cilvēka cieņu nepazemojošu dzīvi sabiedrībā. Indivīds bez naudas kļūst sociāli izslēgts un subjektīvi viņš izjūt ierobežojumus un ciešanas. Sociālā

izslēgtība nozīmē izolāciju, kas nav paša izvēlēta, informācijas, komunikācijas, izglītības, veselības aprūpes ierobežojumu vai pat liegumu, drošības redukciju un izdzīvošanas apdraudējumu.” (Stepčenko 2000: 8) Savukārt Otheins Rammštedts, Bīlefeldes universitātes Socioloģijas fakultātes profesors, uzsver, ka „nauda caurstrāvo dzīvi un diktē savus noteikumus.” (Rammštedts 2000: 39) Tātad nauda ir tā, kas spēj vadīt cilvēka dzīvi, kā arī ierobežot cilvēka sociālo dzīvi, šo parādību bieži var novērot pilsētvidē.

Naudas apgrozība ir cieši saistīta ar **lielpilsētas vidi**, tā norāda dzīves filozofs un sociologs Georgs Zimmels: „Kopš seniem laikiem lielpilsētas ir bijušas naudsaimniecības rezidence, jo saimnieciskās maiņas daudzveidība un koncentrācija piešķir maiņas līdzeklim tādu svarīgumu, kādu tas nekad neiegūtu laukos, kur taupīgumā noris maiņas kustība.” (Zimmels 2000b: 28) Lielpilsētas vides ietekme uz romānu galvenajiem tēliem plašāk tiks aplūkota bakalaura darba praktiskajā daļā.

Turpinot meklēt atbildi uz jautājumu, kāpēc nauda ieņem tik lielu lomu cilvēku dzīvē, var secināt, ka tā ir ne tikai cieši saistīta ar drošības sajūtu, kā to norāda J. Kursīte, kā arī A. Stepčenko, bet ir svarīgi iezīmēt **naudas un varas saistību**, attiecības starp bagātību un varu: „Naudas universālā līdzekļa statuss, saistība ar varu un brīvību pamatā ir viens no iemesliem, kāpēc nauda ir kļuvusi par „mūsdienu dievu”. Nauda ir dievišķojusies, tāpēc ka potenciāli tā ietver sevī visu cilvēka radīto materiālo labumu pasauli, lielā mērā arī dabas objektus (..), tā dara iespējamu pieeju daudzām garīgajām vērtībām, tā ļauj īstenot daudzas iespējas, piemēram, valdīt pār citiem, turklāt tā dara arī neatkarīgu no apkārtējiem cilvēkiem, naudsaimniecības apstākļos tā sniedz drošību.” (Stepčenko 2000: 56) Nauda dod iespēju iegūt visu, kas vien vispār var likties iekāres vērts. Nauda kļūst par pastarpinājumu starp cilvēku un viņa vēlmēm, tā kļūst par mehānismu, kas atvieglo vēlmju piepildīšanu. (Zimmels 2000a: 22) „Daudz naudas tās īpašniekam dod varu — ekonomisko un politisko varu. (..) Ļaudīm, kas kāro pēc varas, tātad arī naudas, ir tīkams makiavellisma princips: visi līdzekļi ir labi, lai sasniegtu mērķi, iegūtu, cik vien iespējams, daudz naudvaras (..), jo naudas nekad nav par daudz.” (Stepčenko 2000: 57) Turpretī G. Zimmels atzīmē, ka brīžos, kad cilvēks sasniedz savus mērķus, iegūst kāroto, viņam kļūst garlaicīgi, un mēs atkal mainām savu dzīvesveidu, lai sajustu jaunu dzīves garšu: „kad (..) mērķis ir sasniegts, tad neskaitāmi daudzās reizēs ir tā, ka iestājas nāvējoša garlaicība un vilšanās, kas visuzkrītošāk ir novērojams tirgotāju vidē pēc tam, kad tie, ir iekrājuši zināmu summu naudas, uzsāk rantjē dzīvi. Izzūdot tiem apstākļiem, kas vērtībapziņai likuši koncentrēties uz naudu, nauda atklāj savu patieso raksturu, ka tā ir tikai līdzeklis, kas kļūst nederīgs un neizraisa

apmierinājumu, ja nu vienīgi uz tā tiek balstīta dzīve, — nauda ir tikai tilts, kas ved uz definitīvām vērtībām, un uz tilta dzīvot nav iespējams. (Zimmels 2000a: 21)

Turpinot akcentēt **naudas un laimes** saistību, prof. J. Kursīte norāda: „Lai arī kā mēs censtos abstrahēties no naudas un laimes saistības, tomēr tradicionālajā apziņā šāda saistība pastāvējusi. (..). Tā angļu vārds happy nozīmē ‘laimīgs’, bet senāk arī ‘pārticīgs’. Šis vārds radniecīgs hetu vārdsaknei hap–, kas nozīmēja ‘būt pārpilnībā’, happinant — bagāts, happineš — kļūt bagātam. Tātad par laimīgu tika uzskatīts tāds, kas pie visa cita šādam stāvoklim nepieciešamā vienlaikus bija arī pārticis. (..)” Filozofs un sociologs Georgs Zimmels uzskata, ka „[t]ieši naudas vara un naudas gūtie panākumi ir bijuši tie, kas izraisījuši modernā cilvēka neapvaldāmās alkas pēc laimes.” (Zimmels 2000a: 23) Pārsteidzoši, ka tās pašas saknes vārds, ietver arī negatīvu semantiku, tā, piemēram, „krievu valodā ir radniecīgi veidots darbības vārds hapatj, kas nozīmē ‘nesātīgi grābt, ņemt kukuļus, zagāt’ un lietvārds hapuga – kukuļņēmjs, laupītājs, cita labuma piesavinātājs. Indoeiropiešu tautām senatnē šī vārdsakne, redzams, ievērusi kā pozitīvu, tā negatīvu semantiku, konkrēti realizējoties atkarībā no tā, kādā veidā pārticība, nauda labums iegūts — ar darbu un pūliņiem vai bez tiem.” (Kursīte 2001: 16)

Pēc tam, kad ir aplūkota naudas un laimes saistība, kā arī naudas definīcija, kopumā var secināt, ka nauda ir tikai līdzeklis, un tai ir maza saistība ar patiesu laimi. Atgriežoties pie prof. J. Kursītes teiktā, ka nauda ietver gan pozitīvo, gan negatīvo semantiku, atkarībā no tā, vai nauda iegūtu ar smagu darbu, pūliņiem vai vieglā ceļā. (Kursīte 2001: 16) Naudas un laimes saistība, tās duālā daba, kā arī negatīvā ietekme uz cilvēku raksturu ir biežs motīvs gan Latvijas, gan Eiropas autoru literārajos darbos, līdz ar to bakalaura darba autore nākamajā apakšnodaļā aplūkos A. Upīša romānu ietekmes avotus.

1.3. Andreja Upīša pirmskara romānu iedvesmas avoti: laikmeta konteksts, autobiogrāfiski fakti, naudas un zelta motīvs Eiropas literatūrā līdz 20. gs.

A. Upīša pirmskara romānu ietekmes avotus var saskatīt gan kultūrvēsturiskajā fonā, gan autora biogrāfijā, gan tā laika Eiropas, kā arī Latvijas literāro ideju aktualizējumā, jo „viens no Andreja Upīša vēsturiskajiem nopelniem ir tas, ka viņš latviešu dzīves materiālā risina tās pašas sabiedriskās problēmas, kas pasaules literatūrā nodarbināja lielos kritizētājus reālistus. Tās galvenokārt saistās ar buržuāzijas un mietpilsonības atmaskojumu, ar patriarhālisma sagraušanu.” (Kiršentāle 1979: 76)

Aplūkojot romānus, **laikmeta konteksts** ir ļoti būtisks, tāpēc bakalaura darba autore vēlas šajā apakšnodaļā akcentēt kultūrvēsturisko fonu: „[20. gs. sākumā] Uzplauka ne vien lieli, bet arī sīkie kapitālistiskie uzņēmumi. Rīga kļuva par ievērojamu rūpniecības un tirdzniecības centru visā Krievijā. Līdz ar to ievērojami pieauga pilsētas iedzīvotāju skaits. Tas savukārt stimulēja dzīvokļu celtniecību. Buržuāzija cēla namus, atvēra jaunus un jaunus veikalus. Šis iedzīvošanās drudzis bija pārņēmis ne vien lielos, turīgos ražotājus, bet arī sīkražotājus. Tie cēla vienkārtu un divkārtu namus nomalēs, ierīkoja veikalus. Naudu aizņēmas no dažādām krājaizdevumu kasēm un savstarpējām kredītbiedrībām. Arī tās auga un pletās plašumā.” (Krauliņš 1979: 185) Sociālo un kultūrvēsturisko fonu var saskatīt A. Upīša pirmskara romānos, izteikti tas novērojams romānos „Sieviete”, „Zīda tīklā” un „Zelts”, jo galvenā darbība notiek pilsētvidē. Pateicoties galvenajam tēlam Jānim, kuram ir mainīgs viedoklis par aktuālo politisko situāciju (gatavošanos 1905. gada strādnieku revolūcijai), romānā „Zīda tīklā” lasītājs var iepazīties gan ar kapitālistiskās sabiedrības pārstāvju dzīvi, gan ar proletāriešu misiju, jo apkārt notiekošie personiskie notikumi, strauji iespaido galvenā varoņa politisko nostāju. Autors Robežnieku triļģijas 2. daļu raksturo šādi: „„Zīda tīklā”, rāda jaunās paaudzes strādnieciskās un inteligentās daļas idejisko antagonismu un pēdējās psihisko un sabiedrisko svārstīšanos starp buržuāziju un strādniecību.” (Upīts 1924: 51)

Savukārt romānā „Sieviete” autora uzmanības centrā ir četri pansijas iemītnieki, kā arī jauna sieviete — Elza Pūpola, visus romāna varoņus ir izmainījusi vai romāna darbības laikā izmaina pilsētvide, pateicoties kapitālistiskās sabiedrības negatīvajām pusēm. Šis romāns no laikmeta konteksta viedokļa ir būtisks ar to, ka tā izskaņā tiek parādītas slepenās tautas jeb strādnieku sapulces pirms 1905. gada revolūcijas, līdz ar to A. Upīts ne tikai negatīvi attēlo kapitālistisko pasauli, bet arī manifestē savā romānā gaišu, cerību pilnu svītru uz jauno, gaišo laikmetu, kurā sieviete un vīrietis būs līdzvērtīgas būtnes. Literatūrzinātnieks, rakstnieks A. Grigulis tendenciozi akcentē romāna „Sieviete” galveno ideju: „Ar Elzas tēla traģisko likteni rakstnieks parāda sievietes stāvokli kapitālistiskajā pasaulē un apgaismo to patiesību, ka sievietes atbrīvošana ir saistīta ar visa proletariāta cīņu. (..) Paralēli Elzas tēlam, izgaismota sīkburžuāziskās inteligences deģenerācija, dzīvojot bez noteikta mērķa, bez sabiedriskiem uzdevumiem.” (Grigulis 1977: 45) Neskatoties uz to, autors norāda: „Stāsta [autors sākotnēji savu darbu vērtējis par stāstu] sižets, notikumi un raksturi ir izdomāti — pat bez jebkādu analogiju un prototipu paraugiem. (..) Tam pretī „Zelts” ir īsti reālistisks, no tiešiem novērojumiem izaudzis darbs iz latviešu banku politiķu, bagātnieku — parveniju un vispāri

kapitālistu aristokrātijas dzīves Rīgas uzplaukuma un naku spekulācijas drudža augstākajā pakāpē.” (Upīts 1958: 51) Iespējams, ka 1909. gada sabiedrības satraukums, ir kalpojis par pamatu Grīna tēlam romānā „Sieviete”: „1909. gadā latviešu sabiedrību satrauca atklājums, ka Džūkstes skolotājs F. Hunhens trīs gadus pāvedis skolnieces vecumā līdz trīspadsmit gadiem. (..) Hunhens „pazīstams kā uzticams mācītāju kalps un cītīgs morāles sludinātājs kristīgās lapās un beletristikas darbos.” (Gudriķe 1983: 11) A. Upīts, caur Grīna tēlu akcentē, cilvēku duālo dabu — no vienas puses ticīgs morāles sludinātājs, savukārt no otras — jaunu, nepilngadīgu sieviešu pāvedējs.

Turpretī par romāna „Zelts” ierosmes avotu ir absolūta pārliecība, ka tā pamatā ir kāds konkrēts atgadījums, ko A. Upīts bija savām acīm novērojis: „Kāds tautietis, par sulaini vai kučieri muižā būdams, pēc lielmātes nāves bija iedzīvojies lielos kapitālos un uzsāka plaša vēriena dzīvi. (..) Vēlāk viņš Rīgā nodibināja plaši pazīstamu krājiasi un ieguva vairākus namus. Kad tie un tāpat krājise bija izputināta, viņš aizbēga uz ārzemēm un no tā laika Latvijā vairs netika manīts. Šis censonis un dažas tā dēkas devušas pieturu un pamatvielu A.Upīša romānam „Zelts””. (Krauliņš 1979: 184) Romānos „Sieviete”, „Zīda tīklā”, „Zelts” dominē pilsētvide, turpretī „Jaunos avotos” A. Upīts izceļ konfliktu starp patriarhālo veco un jauno paaudzi Latvijas laukos, K. Krauliņš, sociālisma ideoloģijai raksturīgi, norāda: „„Jauni avoti” ārda lauku dzīves nekrietnības, kas palikušas no dzimtbūšanas laikiem. Ar „Jauniem avotiem” A. Upīts drosmīgi un bezbailīgi nostājas pret visiem tiem, kas sludināja bībelisko dogmatismu, patriarhālās dzimtas morāli, kas panesīgu, pašiznīcinošu un verdzisku „sirds šķīstību” atzina par augstāko vērtību cilvēkā un līdztekus tam visam slavina „sava kaktiņa, sava stūrīša” jaukumus. Tas bija caurcaurēm novatorisks darbs latviešu literatūrā.” (Krauliņš 1979: 92–93.) Neskatoties uz to, ka A. Upīts šajā romānā koncentrējas uz kristīgās ticības negatīvo pušu attēlošanu, autors Mārīņa un Zelmas tēlos ieliek pretestību vecajai paaudzei, viņu argumentos ietverot sociālisma idejas.

Bakalaura darba autore, lasot A. Upīša romānos līdz 1914. gadam, tajos saskatīja vairākus **autobiogrāfiskus motīvus**, ko vēlas akcentēt šajā nodaļā kā romānu iedvesmas avotus. Daži no motīviem būs paša autora norādīti, neapšaubāmi autobiogrāfiski motīvi, savukārt citi — bakalaura darba autores minējums. Romāna „Zīda tīklā” Jāņa tēlā var saskatīt vairākas paralēles ar paša autora dzīvi:

- A. Upīts tāpat kā Jānis skolotāja eksāmenu arī nenokārto ar pirmo reizi. „Atzīstos, ka es nu visbezkaunīgākā kārtā nogrēkoju pret Krievijas likumiem un apkrāpu „eksaminācijas komisiju

pie Rīgas mācības apgabala”. (..)” (Upīts 1924: 28) Līdzīgs motīvs manāms arī romānā „Sieviete”, Pūpols skolotāja eksāmenu liek vairākkārt, bet tā arī nenoliek.

- „(..) 1897. gada rudenī dabūju vietu Mangaļu pagastskolā pie pazīstamā Viļa Ozoliņa. Oktobra sākumā iekravāju savā pagastskolas kastē drēbes, „bibliotēku” un visas pārējās nepieciešamās mantas un brāļa pavadībā devos ceļā uz jaunu dzīvi un darbu.” (Upīts 1924: 28) Šī kaste ir atstājusi tik lielu iespaidu uz autoru, ka vairākās romāna „Zīda tīklā” epizodēs lasītājs to var saskatīt. Jānim kastes panešana sagādā lielas fiziskas mocības, līdz ar to lasītājs var izjust, ka arī pašam autoram šī priekšmeta pārvietošana sagādāja grūtības.

- Pats autors norāda, ka vairākus momentus no Mangaļu skolas dzīves var atrast romāna „Zīda tīklā” sākumā, turklāt šajā laikā A. Upīša vārds parādījās avīžu slejās, jo apkārtējie bija ieinteresēti par viņu kā par rakstnieku. Bet dzīve Mangaļu skolā neaprobežojās tikai ar strādāšanu un dzejas rakstīšanu: „Skolā pa naktīm, pa vasaras brīvlaiku arī caurām dienām sēdos atkal pie grāmatām un gatavojos uz mājskolotāja eksāmenu. To noliku 1901. gada martā.” (Upīts 1958: 30) Prieks par pirmajiem publicējumiem avīzēs, kā arī gatavošanās mājskolotāja eksāmenam, tiek akcentēti romāna tekstā.

- Zīmīgi, ka A. Upīša brālis Mārtiņš jau Skrīveros ir piedalījies vietējās sociāldemokrātu grupas darbībā, arī autora pasaules uzskati pirms 1905. gada sāka stipri mainīties. (Upīts 1924: 31) Romānos „Jauni avoti”, kā arī „Zīda tīklā” varonis Mārtiņš, Jāņa brālis, ir pirmais, kurš pretojas patriarhālās kultūras uzskatiem, pievēršas sociālismam, cenšas atvērt brālim acis uz pasaulē notiekošo. „Zīda tīklā” Mārtiņš ir stabils, patstāvīgs raksturs, kura uzskati balstās sociālisma idejās, iespējams, ka tieši savam brālim par godu A. Upīts varonim devis šādu vārdu, kā arī piedēvējis vairākas brālim piemītošas īpašības.

- Vairākus biogrāfiskus faktus, kas parādās romānā „Zīda tīklā”, A. Upīts pats norāda rakstu krājuma „Rīta cēliens” autobiogrāfiskajā ievadā, piemēram: „Darbs te [„Kundravās”] bij grūts un netīrs; dažreiz jāpārdzīvo lielas mokas aiz dzeramā ūdeņa trūkuma (še ierosinājums attiecīgam slāpju tēlojumam „Zīda tīklā”.) (Upīts 1924: 18) Tāpat autoru sajūsminājis liels sūnu purvs, kurš pēc viņa novērotajām pazīmēm ir aizaudzis ezers, „Par viņu biju dzirdējis neskaitāmus nostāstus un pirmo reizi ieraugot viņš man atstāja neizdzēšamu iespaidu, kurš izpauž arī „Zīda tīklā” un „Ziemeļa vēja” zināmās nodaļās.” (Upīts 1924: 18)

Bakalaura darba autore vēlas atzīmēt arī vairākas biogrāfijas paralēles romānā „Jauni avoti”. Nenoliedzami arī šajā darbā A. Upīts sevi ir ielicis Jāņa tēlā. Tā, piemēram, pats autors norāda: „Atskaitot linu vilkšanu no mārkas, kulšana, it sevišķi rijas sēršana, man bij tas grūtākais

un riebīgākais darbs — ne velti Robežnieku Jānis „Jaunos avotos” par to tik daudz domā.” (Upīts 1924: 18) Ne tikai nepatikā pret smago lauku darbu autors ieliek sevi romānā, bet arī uzsverot reliģisko audzināšanu ģimenē. „Ārkārtīgi reliģiozā māte mūs abus ar brāli stingri turēja pie [D]ieva vārda un pātariem.” (Upīts 1924: 11) Ne tikai „Jaunos avotos” tēvs cenšas saglabāt, katru dienu atgādināt reliģiskās vērtības ģimenē, bet arī māte ir tā, kas cenšas turēt ne tikai sevi, bet arī dēlus pie Dieva vārdiem, kas ir rakstīti Bībelē. No tā varam secināt, ka ne tikai kultūrvēsturiskais fons, bet arī rakstnieka biogrāfijas spilgtākie momenti, kuri ir neizdzēšami palikuši A. Upīša atmiņā, parādās viņa romānos. Turklāt A. Upīts absorbē savos darbos 20. gs. Eiropas literatūras sižetu, simbolu sistēmu.

Zelta, naudas motīvs ir sastopams gan 19. gs. latviešu reālistu darbos, gan Eiropas reālisma virziena rakstnieku darbos, kuri kalpojuši kā iedvesmas avots A. Upīša literārajai darbībai, tā iemesla dēļ, bakalaura darba autore, vēlas aplūkot **naudas motīva aktualitāti literatūrā**, kā arī pieminēt darbus, kuros ir akcentēta bagātība, un tās negatīvā ietekme uz darbu varoņiem.

Rūdolfis Blaumanis, viens no spilgtākajiem latviešu reālisma pārstāvjiem, vairākos savos darbos (novelēs — „Salna pavasarī”, „Pērkoņa negaiss”, „Raudupiete”, „Purva bridējs”, „Laimes klēpī”, „Slepkavas” u.c., lugās — „Ļaunais gars”, „Pazudušais dēls”, „Indrāni”, „Ugunī”, „No saldēnās pudeles”, „Sestdienas vakars” u.c.) iekļauj naudas motīvu, kā arī rāda tās duālo dabu, piemēram, lugā „Indrāni” vecākā paaudze sākotnēji ir pārtikuši, krietni ļaudis, kuri naudu ieguvuši ar smaga darba palīdzību, turpretī jaunākā paaudze iegūst īpašumu pēkšņi, līdz ar naudas iegūšanu viņi sajūt varu, kas neilgā laika posmā maina viņu raksturu, vērtības: „Necirta jau nu [Edvarts tos ošus] aiz viegla prāta. (..) Tā pate naudas vajadzība —”, uz ko vecais Indrāns atbild: „Kam nav naudas vajadzīgs! Vai man nevajadzēja! (..) Bet es nošķīru tos Indrānus, kas pilda manu maku, no tiem, kas iepriecina manu sirdi. (..) Noroc to pauguru, aizlaid to upīti citur, nocērt to kociņu, un tu būsi sapostījies šīs mājas dvēseli.” (Blaumanis 1958: 159–160.) Attiecīgi var teikt, ka R. Blaumanis ir viens no pirmajiem latviešu rakstniekiem, kura darbos nauda parādās kā paaudžu konflikta tikumiskā vērtīborientācijas maiņas rosinātāja.

Savukārt sociālpsiholoģisko romāna tradīciju latviešu literatūrā ir aizsākuši tādi autori kā brāļi Kaudzītes romānā „Mērnieku laiki” (1879), Andrievs Niedra „Līdumu dūmos” (1899), Augusts Deglavs „Starp divām ugunīm” (1891), „Zeltenīte” (1896) u.c. A. Deglava romāns „Zeltenīte” (1896) ir īpašs ar to, ka „[s]trādnieku dzīve te vairs nav tikai viena no epizodēm, kā citos Deglava deviņdesmito gadu romānos, bet tās izpēte un patiesais tēlojums ir romānista

uzmanības centrā. Tieši ar „Zeltenīti” latviešu romānā ienāk strādnieku šķira.” (Kiršentāle 1979: 53) Arī A. Upīts augstu vērtē pirmos sociālpsiholoģiskos romānus, kuros akcents tiek likts ne tikai uz kapitālistiskās sabiedrības negatīvo īpatnību atveidi, naudas duālo dabu, bet arī uz proletariāta šķiru: „Līduma dūmi” un „Zemnieka dēls” man toreiz likās latviešu rakstniecībā neaizsniegti mākslas darbi. Viņos es redzēju visspilgtāki izprastas savas, savas dzimtas un visas bezzemnieku pasaules karstākās dziņas un augstāko ideju.” (Upīts 1924: 48)

Literātūrzinātniece Vera Vāvere norāda, ka „A. Upīts ienāca literatūrā ne vien kā savas tautas reālistisko literāro tradīciju turpinātājs, bet arī kā sava laika pasaules literatūras sociālo tradīciju apguvējs un ienesējs latviešu literatūrā. Jau viņa noveļu krājumā „Mazas komēdijas”, romānos „Pēdējais latvietis”, „Sieviete”, „Zelts” — darbos, kas sarakstīti A. Upīša literārās darbības pirmajos 10–12 gados, latviešu literatūrā, īpaši prozā, ienāk tās pašas problēmas, kas šai laikā saviļņo Eiropas rakstniecību.” (Vāvere 1977: 61) Arī pats A. Upīts norāda uz to, ka ir ietekmējies ne tikai no latviešu literatūras, bet arī no saviem mīļākajiem rakstniekiem: „Kā novelistus es augsti cienīju Blaumani un Birznieku-Upīti. (..) Vislabākā literāriskā skola man bijuse cittautu rakstniecība. Protams, pašam grūti pateikt, cik īsti esmu mācījies no saviem mīļākajiem autoriem, piem., romānā no Tolstoja, Dostojevskā, Zolā un Flobēra. (..) Zinu tikai, ka iespaids palicis spēcīgs un neizdzēšams.” (Upīts 1958: 55) Līdz ar to bakalaura darba autore pieskarsies naudas motīvam krievu un franču literatūrā, jo „[n]audas vara buržuāziskajā sabiedrībā — tā ir viena no pasaules lielo reālistu tēmām.” (Kiršentāle 1979: 80)

Naudas motīvs parādās daudzos darbos krievu literatūrā. Tikai naudas jautājumam veltīti D. Mamina-Sibirjaka romāni „Zelts”, kā arī „Privalova miljoni”. Par naudas tēmu daudz runāts A. Ostrovska drāmās, piemēram, „Līgava bez pūra”, „Vilki un avis” u.c. Arī citos krievu klasiķu darbos naudas motīvs spēlē diezgan nozīmīgu lomu. Nauda, finansu stāvoklis, sfēra, kur tēls darbojas, ir ne mazāk svarīgs kā norādītais laiks un vieta. Naudas summas, bagātība lielā mērā nosaka tēla domāšanu, loģiku, kā arī viņa darbību. (Поманов 2012: 17)

Zelta/Naudas motīvs pamatā saistās ar piedzīvojumiem, risku un nejaušībām — labu sižetisko pamatu piedzīvojumu literatūrai, kā arī ceļojumu aprakstiem, savukārt materiālo vērtību ietekme uz to ieguvējiem, paver rakstniekam plašas iespējas atveidot varoņu raksturu izmaiņas un psiholoģiskos pārdzīvojumus. Kapitāla uzkrāšana 19. gadsimtā deva vielu teju vai visu Eiropas lielāko literatūru pārstāvjiem, ļaujot atklāt pārmaiņas varoņos, kuras rada naudas, attiecīgi arī varas ietekme uz indivīdu vai noteiktu sabiedrisku sociālo slāni. Č. Dikensa romānā „Dombijs un dēls”, V. Tekerija „Liekulības gadatirgū”, O. Balzaka romānā „Gorio tēvs”, E. Zolā romānā

„Nauda”, F. Dostojevskas romānos „Noziegums un sods”, „Brāļi Karamazovi”, L. Tolstojs, G. Mopasāns un daudzi citi autori savos darbos, savus varoņus pārbaudot, radījuši noturīgu tradīciju zelta/naudas tēla attīstībā. (Briedis 1998: 377) „Balzaka „Cilvēciskajā komēdijā” ir daudz personu, kas pielūdz zeltu, jo tas dod varu, ļauj dzīvot greznu, dīku dzīvi, sniedz drošības apziņu. (..) Zelts jeb nauda ir visas buržuāziskās sabiedrības dzinējspēks, kas nosaka cilvēku likteņus Balzaka darbos. Emīla Zolā romāns „Nauda” ir pirmais lielais romāns par finanšu politiku un kapitālu, lielo banku savstarpējo cīņu kapitālistiskajā sabiedrībā.” (Kiršentāle 1979:81) Latviešu literatūras kritikā, daudz tiek runāts par E. Zolā ietekmi uz latviešu reālisma pārstāvjiem — A. Deglavu un viņa romānu „Zeltenīte”, kā arī A. Upīti. (Piemēram, skatīt Kiršentāle 1979:52).

Pats A. Upīts „Pasaules rakstniecības vēsturē” vērtē franču rakstnieka E. Zolā ietekmi uz citiem autoriem: „Zolā nozīme reālistiskā romāna attīstībā un arī visas pasaules literatūras tendences pārveidošanā ir milzīga. Pats pilsonisks inteliģents, viņš tomēr ar drošu reālista roku pieskāries arī ceturtās šķiras cilvēkiem, parādījis strādnieku posta dzīves satricinošas ainas, sniedzams paraugu arī tam, kāda neizmantota vielas bagātība rakstniekam slēpjas sabiedrības apakšējos slāņos, līdz ar to modinādams rosni nopietnāki padomāt par sociālās nevienlīdzības un netaisnības īstajiem cēloņiem.” (Upīts 1931: 546) Bakalaura darba autore vēlas norādīt uz vairākām motīvu paralēlēm, kas parādās A. Upīša romānā „Zelts” un E. Zolā romānā „Nauda”.

Zīmīgi ir tas, ka abi autori romāna nosaukumā ietver simbolu, kas automātiski signalizē par romānu galveno tematu, simbolos ietvertā nozīme darbos parādās sākot no titullapas, beidzot ar romānu pēdējām lappusēm, turklāt abi divi simboli sevī ietver līdzīgu nozīmi. Abi autori vienādi attēlo naudas/zelta negatīvo pusi. Nauda spēj pazudināt, sabojāt cilvēku raksturus, atklājot to, ka kapitālisma sabiedrībā cilvēki sniedzas pēc naudas nevis, lai apmierinātu savas iegribas, bet, lai iegūtu varu, ko tā sniedz. Gan Sveilis, gan Sakārs vēlas būt pārāks citu sabiedrības locekļu acīs, abi galvenie tēli romānos naudas summu cenšas palielināt nevis, tāpēc ka viņiem kaut kas trūktu, bet viņi cenšas iegūt varu, pārākumu pār sabiedrību.

Nenoliedzami abi autori, romānu darbības telpā, iekļauj kādu tēlu, kas pārstāv sociālisma idejas — romānā „Zelts” tā ir Aina Zvaigzne, savukārt E. Zolā romānā „Nauda” — Sigismunds, abi šie tēli runā par jaunu sabiedrību, kurā būtu vienotības princips, viss piederētu valstij, nebūtu naudas, līdz ar to nebūtu spekulāciju, zādzības, pastāvētu godīga sabiedrība, kurā visi strādātu, nepastāvētu saimnieka — kalpa princips. Abi šie tēli ne tikai runā par sociālisma idejām, bet arī iegulda darbu tā attīstībā, pakļauj savu dzīvi idejas vārdā. Aina Zvaigzne kārtu dokumentus, lai

atvērtu skolu strādnieku bērniem, savukārt Sigismunds raksta dažādus plānus, lai varētu sociālismu īstenot. Neskatoties uz to, ka romāni ir sarakstīti 3. personā, lasītājs var just autora attieksmi pret konkrētiem varoņiem. Gan E. Zolā, gan A. Upīts sociālisma ideju ienesējiem romānos liek just līdzī, kā arī, rādot šos varoņus pozitīvā gaismā, lasītājs var nojaust autoru politisko nostāju.

Neskatoties uz to, ka gan Zolā, gan Upīts rāda patērētājsabiedrības negatīvo pusi, savstarpēji konkurējošo cīņu, netīrus darījumus, attēlo dažādas kredītiestāžu/biržas spēles sapulces, kur nauda ieplūst pašu vadītāju kabatās un pārējā sabiedrības daļa tiek apkrāpta, šajos romānos ir arī būtiskas atšķirības. Piemēram, Zolā romānā raksturīgi naturālisma trīs galvenajiem faktoriem, kas iekļauti I. Tēna triādē: *milieu* (domāta vide), *race* (domāta tautība), *moment* (domāts laikmets) (Ivbulis 1998: 68), svarīgs ir arī rases (tautības) jēdziens, jo romānā parādās antisemitisms jeb skaudība, negatīva attieksme pret ebreju tautības cilvēkiem, pateicoties viņu talantam izveidot veiksmīgu uzņēmumu. „Vai eksistē ebreji augststrādnieki vai ebreji strādnieki? Nē, darbs apkaunojot, viņu reliģija gandrīz vai to aizliedz, slavējama otra darba ekspluatāciju. Ak, šie plukatas! Sakārā likās, ka to pārņem jo lielāks niknums, tāpēc ka viņš klusībā apbrīvoja ebreju neparastās spējas finansu darījumos, iedzimto talantu rīkoties ar cipariem un dabisko vieglumu pat vissarežģītākajās operācijās, veikalniecisko izjūtu un veiksmi, kas nodrošina izdošanos visam, ko vien tie uzsāk.” (Zolā 1957: 89) Romānos pastāv vēl kāda būtiska atšķirība, ko būtu svarīgi norādīt — A. Upīts visus romāna varoņus, izņemot Ainu Zvaigzni, rāda negatīvā gaismā, savukārt Zolā katram atrod cilvēcīgo pusi, tā padarot romāna varoņus reālākus īstenībai: „Galīgi nosodāmu cilvēku nemaz nav; nav tāda, kas ņemot vērā visu nodarīto ļaunumu, nebūtu darījis arī labu.” (Zolā 1957: 390) Tā, piemēram, neskatoties uz to, ka romāna galvenais varonis Sakārs ir izpostījis vairāku cilvēku dzīves, tos apkrāpdams, tajā pašā ir aktīvi iesaistījies trūcīgo bērnu labošanas iestādes darbā, kā arī Bušs, kurš gatavs nogalināt cilvēku pāris franku dēļ, par savu brāli rūpējas gluži kā māte, sākot no sēdēšanas pie brāļa slimības gultas, beidzot ar palagu mainīšanu, līdz ar to E. Zolā visos sabiedrības slāņos atrod cilvēkā gan labās, gan sliktās īpašības, toties A. Upīša romānā var izteikti just autora politisko nostāju, izceļot kapitalistiskās sabiedrības negatīvās puses, nereti pārspīlējot negatīvās rakstura īpašības.

Naturālismam atbilstoši, romānā „Nauda” lasītāja uzmanība tiek vērsta uz dažādiem bioloģiskiem faktoriem (Valeinis 1978: 218), E. Zolā neslēpj seksualitāti, viņš atklāj lasītājam vairākas intīmas nelikumīgas ainas visos sabiedrības slāņos, turpretī A. Upīts liek lasītājam nojaust, ka patērētājsabiedrības augstākajā slānī notiek dažādas orgijas. No tā var secināt, ka

E. Zolā romāns „Zelts” ir naturālistiskās par A. Upīša romānu, bet tajos ir vairākas būtiskas paralēles. Literatūrzinātniece Vera Vāvere, padomju laika kritikas rakstā, marksistiskās ideoloģijas iespaidā apgalvo, ka „A. Upīts ar savas daiļrades atmaskojošo spēku tāpat kā E. Zolā cīnījās pret pašmāju reakcionārās, izvirtušās buržuāzijas centieniem pakļaut savai varai tautas masas, ar dažādām afērām un mahinācijām stiprinot savu kundzību. (Vāvere 1977: 67)

Kritikā E. Zolā romāns „Nana” tiek piesaukts kā A. Upīša romāna „Sieviete” iedvesmas avots, bet šajos romānos paralēles var vilkt paralēles par sievietes lomu kapitālistiskajā pasaulē: „(..) Abu romānistu uztverē viņas vispirms ir sievietes — vīriešu iekāres un baudas objekts, dzimuma instinktu izraisītājas. Abas viņas (..) grib iekairināt vīriešu juteklību, apzinās savu varu un to izmanto, palikdamas aukstas aprēķinātājas.” (Kiršentāle 1979: 78) Abas sievietes slimo ar sifilisu, ja E. Zolā ļauj savai varonei aiziet bojā no slimības, tad A. Upīts noved viņu ne tikai pie fiziskas slimības, bet arī emocionāla prāta aptumsuma, jo romāna izskaņā galvenā varone Elza Pūpola izdara pašnāvību. Šī aspekta paralēles bakalaura darba autore neizvērsīs, jo tas konkrēti neattiecas uz darba tēmu. Kā norāda V. Vāvere, arī „Robežnieku” ciklā par pamatu varētu kalpot tā laika Eiropas literatūrā sastopamie romānu cikli par vienas dzimtas likteņiem, „kuri ir cieši savijušies ar sava laikmeta dzīvi un pārvērtībām, sabalsojās ar romāna attīstības likumsakarībām Eiropā. 19.gs. beigas un 20. gs. pirmie gadu desmiti sniedz virkni šādu dzimtas epepeju ciklu (E. Zolā, R. Martins di Gārs, T. Manns, Dž. Golsvertijs u.c.)”. (Vāvere 1998: 291)

Tānad nauda ir biežs motīvs literatūrā, sākot jau no senatnes literatūras sengrieķu un senēģiptiešu literatūras darbiem, beidzot ar 20. gs. literatūras jaunākajiem darbiem, jo nauda vienmēr ir bijusi cilvēkam svarīga, lai iegūtu drošības sajūtu, kā arī varu pār citiem. Naudas tēma palīdz A. Upītim rādīt kapitālistisko sabiedrību negatīvā gaismā, tādā veidā romānu tekstos iekļaujot savu politisko nostāju.

2. BAGĀTĪBA KĀ VĒRTĪBORIENTĀCIJA A. UPĪŠA ROMĀNOS LĪDZ 1914. GADAM

Šajā un turpmākajās nodaļās bakalaura darba autore romānus analizēs nevis hronoloģiskā kārtībā, bet gan tematiskā, respektīvi, romāni „Jauni avoti”, „Zīda tīklā” tiks analizēti vienlaidus, jo tajos tiek risinātas vienas dzimtas problēmas, kā arī svarīgi norādīt, ka kopā ar romānu „Ziemeļa vējš” (1920) tie veido Robežnieku trioloģiju, savukārt pēc tam uzmanība tiks vērsta uz romāniem „Sieviete” un „Zelts”.

2.1. Romānu varoņu vērtību orientācija laikmeta vides ietekmē

Neskatoties uz to, ka romāna centrā ir patriarhālās sabiedrības negatīvo pušu attēlojums, jau vienā no saviem pirmajiem romāniem — „Jauni avoti” (1909), A. Upīts naudas tēmu akcentē kā vienu no galvenajiem savu literāro varoņu interešu objektiem. A. Upīts rāda, kā sociālisma idejas ienāk lauku vidē, jaunās paaudzes ienestas. Romānu „Jauni avoti” un „Zīda tīklā” mērķis ir „idejiskos un mākslinieciskos nolūkos attēlot kopējā ainā latviešu zemniecības jaunās paaudzes sabiedrisko un psihisko pārveidošanos uz divu laikmetu robežām ap deviņsimti piektā gada revolūcijas laiku.” (Upīts 1924: 51)

Romānā „Jauni avoti” A. Upīts rāda 20. gs. raksturīgu īpatnību, ka apkārtējie vecākās paaudzes varoņi mēdz ietekmēt jaunos profesijas izvēlē, par pamatu aicinot nevis sekot savam aicinājumam, bet gan izvēlēties amatu atkarībā no peļņas. Tā, piemēram, Podnieks mudina profesiju izvēlēties, atkarībā no peļņas, kā arī statusa, bet viens no romāna galvenajiem varoņiem — Jānis, nealkst pēc bagātības, bet cenšas sekot savam aicinājumam: „ – Tad par skolotāju gribi... (..) Nav viegls amats. Tad labāk par pagasta skrīveri: cits ienākums un cieņa pagastā cita. – Viņš uz ienākumiem tik daudz nerēķina, – Mārtiņš saka. – Viņam cita dziņa, citi nolūki.” (Upīts 1947a: 359)

Laikmeta vides ietekmi romānā „Jauni avoti” visizteiktāk var novērot Zetiņas tēlā. Autors caur Zetiņas tēlu rāda visu to kapitālistiskās sabiedrības sieviešu dzīves, kuras izvēlējušās vīru nevis mīlestības dēļ, bet gan izvērtējot vīrieša finansiālo stāvokli. Rādot to, ka Zetiņa ir neuzticīga vīram, ir gatava to atstāt mīlestības vārdā, bet bagātības dēļ, viņa romāna „Jauni avoti” izskaņā atgriežas pie Podnieka, A. Upīts romānā ietver savu nostāju, ka šāda mīlestība nevar būt ilglaicīga, panākumiem bagāta:

„Zetiņa viņu nemīl. Izmaksāta māja, visa papildinām... lai ir! Mīlestībai to nevajag, mīlestībai neko nevajag. (..) Zetiņa nevar gribēt prom no viņa, atpakaļ pie vīra...(..) Zetiņa sen jau grib, tikai kautrējas.(..) Aizies. Reiz viņa aizies! (..) Izmaksātā māja otrreiz uzvarēs...” (Upīts 1947a: 444)

Ar romānā pēdējām lappusēm Zetiņas neuzticība pret vīru nebeidzas, tā turpinās romānā „Zīda tīklā”, bet šoreiz A. Upīts pret šo sievieti lasītājā izraisa empātiju, tajā pašā laikā rādot sakāmvārda „Dots devējam atdodas” principu. Tā Robežnieku triloģijas 1. daļā Zetiņa atgriežas atpakaļ pie vīra, atstājot Mārtiņu vīra bagātības dēļ, savukārt triloģijas 2. daļā, pēc īslaicīgas mīlas dēkas Jāņa un Zetiņas starpā, Jānis atraida Zetiņu, jo ir gatavs precēt muižkungu meitu Mariju: „Par Mariju pašu viņš domā mazāk nekā par to, kas ar viņu sakarā. Vai tad viņš vainīgs, ka Marijas tēvam ir četri zirgi, divas dzimtas un vienas rentes mājas? Viņš nemeklē mantu... [,] bet ja pati nāk...” (Upīts 1947b: 759) Attiecīgi var uzskatīt, ka Jānis neapzināti tiecas pēc bagātības.

Kapitālistiskajai sabiedrībai raksturīgi, autors rāda, ka varoņi cenšas iekarot otra sirdi, ar naudas palīdzību. Tā, piemēram, Pūpols romānā „Sieviete” uzskata, ka bagātība viņam palīdzētu saviļņot sievieti: „Žēl, ka viņam nav bebrādas apkakles un uniformas cepures... ka Mariannas kundze viņam nesēž uz ceļiem...” (Upīts, 2007: 39) Tāpat kā sievietes lauku vidē ir gatavas upurēt mīlestību naudas dēļ, arī kapitālistiskās sabiedrības pilsētnieces autors rāda kā sava labuma izmantotājas. Romānā „Zīda tīklā” autors ievieto mīlas trīsstūri — Jāni, Emmu un Kronbergu. Rādot kā Emma saņem dāvanas gan no Jāņa, gan no Kronberga, un daļa tiem līdzvērtīgu uzmanību, bet beigās aizbēg kopā uz Liepāju ar aptiekāru, A. Upīts attēlo sieviešu alkatīgo dabu. Attiecīgi var secināt, A. Upīts rāda, ka ne tikai sievietes ir gatavas ziedot savu nākotni naudas dēļ, bet gan visi kapitālistiskās sabiedrības pārstāvji, neskatoties uz dzimumu, savu partneri izvēlas pēc naudas, stāvokļa sabiedrībā.

Pateicoties Jāņa tēlam romānā „Zīda tīklā”, lasītājs var iepazīties ar vairākiem sabiedrības slāņiem, laikā pirms 1905. gada revolūcijas. Autors, caur Jāņa tēlu, akcentē to sabiedrības daļu, kura, neskatoties uz savu iekšējo pārlicību, pakļausies jebkuram ārējam spiedienam, bieži vien, neilgā laika posmā, nonāks pat pretēji domājošo pulkā. Jānis, romāna darbības laikā, „iziet vairākus lokus, kurus gan grūti apzīmēt par attīstību, bet drīzāk par pāriešanu no viena sadzīves un ar to saistītā dvēseles un prāta stāvokļa citā. Izvedot Jāni cauri šiem lokiem, autors gūst iespēju gan noraksturot tipisku revolūcijas līdzskrējēju, Nīces pārcilvēka ideju pārņemto sapņotāju Jāni, gan parādīt plašas sabiedrības aprindas un to viļņošanos revolūcijas gaidās.” (Vāvere 1998: 295). Jau romānā „Jauni avoti” Jānī parādās spēks pretoties tēvam, jo viņš cenšas

sekot brāļa protestam pret patriarhālo vidi, sadedzinot tēva Bībeli, bet tikai romāna „Zīda tīklā” darbības laikā, Jānis kļūst gan par kapitālistiskās sabiedrības, gan par proletāriešu šķiras piederīgo.

Būtiskas izmaiņas Jāņa raksturā A. Upītis uzsver brīdī, kad viņa radītais, raksturā nenoturīgais tēls, sāk iedzīvoties bagātnieku vidē:

„Nu arī viņam dzeltenas kurpes, spieķis ar balta metāla turekli, zili emaljētām pogām sapogātas manšetes, kas pastāvīgi šļūd pa piedurkņu galiem laukā. (..) Vajadzētu aizliegt te dzīvot vecām, neglītām sievietēm. Bālām mazgātājām ar čīkstošiem veļas kurvjiem. (..) Aizliegt, lai nevažājas pa ielu un nebojā jūrmalas skaistumu.” (Upīts 1947b: 534)

Svarīgi atzīmēt, ka vēl romāna sākumā Jānim nebija ne lietussarga, ne galošu. Bagātība bija lieta, par kuru romāna varonis sapņoja, un uz ko sniedzās, iegūstot to, varonim rodas riebums pret zemāk stāvošiem, lai gan vēl nesen viņš pats ir bijis pieskaitāms vienam no zemākajiem sociālajiem slāņiem. A. Upīts, caur šī varoņa rīcību, uzsver, kā īsā laika posmā, iedzīvojoties labos apstākļos, cilvēks aizmirst, kas pats vēl nesen bijis, aizmirst par saviem patiesajiem mērķiem, nodomiem un sapņiem: „Grāmatas apputējušas guļ uz galda. Maz vaļas Jānim viņās ieskatīties. Jūrmalas dzīve pamazām ievilkusi viņu savā vilnī. Viņš peld līdzī – un visa enerģija un laiks jāizlieto, lai noturētos. (Upīts 1947b: 539)

Dzīve Jansonu vasarnīcā maina Jāņa attieksmi pret ģimenes locekļiem, autors rāda, kā labās drēbes, bagātnieku vide cilvēkam liek kaunēties, nosodīt savu brāli par uzdrošināšanos meklēt tuvinieku bagātnieku vidē, ja viņš pieder pie cita sociālā slāņa:

„Nu kam viņam vajadzēja nākt! Kāpēc viņš te līda! Sēd neveikli sakucies, īsu melnu saišķi uzkreklam aizsējis... Mati pagari izauguši. Un rokas!... Līki pirksti... delnas saplaisājušas, rievām, apdegumiem, apdzijušo tulznu plankumiem... Kam viņam te vajadzēja līst! Kaunu vajadzēja prast!” (Upīts 1947b: 546)

A. Upīts Jāni attēlo kā viegli ietekmējamu raksturu, kurš pielīdzinās jebkurai videi, jebkuriem apstākļiem, pietiek tikai ar nelielu ārēju grūdienu, lai Jānis nostātos pretējā pusē: „Viņš pats kalpināts un izsūkts. Proletarietis! Un viņš negrib cits būt, viņš lepns uz to, ka pieder pie tautas. Nākotne pieder tiem, kas strādā. [...] Lepni paceltu galvu viņš noskatīsies uz lepnajām, čaukstošām dāmām, kas cēli soļo garām. Ejiet, ejiet! Jūs ejat lejā, mēs kalnā. Mums pieder nākotne, jūs esat morituri!” (Upīts 1947b: 604) Pēc izdzīšanas no Jansonu vasarnīcas, kā arī atkārtotas izdzīšanas no Jansona dzīvokļa, Jānis pēkšņi kļūst par proletārieti, kuram atkal jāmeģina iedzīvoties jaunā vidē. A. Upīts veiksmīgi attēlo šo pāriešanu no vienas vides uz otru,

lai gan tēla raksturā tā notiek pēkšņi, autors norāda uz vairākām būtiskām atšķirībām Jāņa ārējā izskatā, uztverē no proletāriešu vides, tā, piemēram, uzsākot darbu strādnieku skolā, Jānis ir pārāk grezni apģērbies, kā arī brīdī, kad Jānis atsakās no dzeltenajām kurpēm, manšetēm un kaklauta, viņam ir riebums pret fabrikas kvēpiem, tāpēc proletāriešu dzīves sākumā, viņš mēdz doties iekšpilsētu, sajust baudu no greznajiem veikalu skatlogiem, smalkajiem garāmgājējiem. Attiecīgi var uzskatīt, ka Jāņa rīcību, tieksmes instinktīvi nosaka nauda.

A. Upīts uzsver, ka cilvēks, kurš pēkšņi, spītības vadīts, ir kļuvis par revolūcijas līdzskrējēju, bieži vien sākotnēji nemaz nespēj izprast tās patieso jēgu, būtību: „Apkārtnes drudzainā steiga arvien dziļāk ierauj viņu mutulī. Jau malā un iztālēm stāvēdams, viņš nevar skaidri saprast, uz kuriem viss tiecas, kādēļ taisni tā vajadzīgs. Bet tagad ir gluži noreibis. Mutulis viņu griež, vilnis ceļ un nest — tik daudz viņš sajēdz.” (Upīts 1947b: 607) Viena no kapitālistiskās sabiedrības negatīvajām īpašībām, ko A. Upīts akcentē savos pirmskara romānos ir morāles pagrimums, kapitālistiskās sabiedrības iespaidā. Iegūstot savā īpašumā naudu, A. Upīša varoņi mēdz nodzerties, lai spētu iekļauties apkārtējā vidē: „Dzer, bet lāga garšas arī vairs nejūt. Bet jādzer. Te visi dzer. Pat skolas skuķi, koķeti-kaunīgi vairīdamies, liek glāzes pie mutes un sūc.” (Upīts 1947b: 567)

Arī A. Upīša romānā „Sieviete” (1910) uzsvars tiek likts uz tikumisko vērtību pagrimumu. Romānā tiek rādīta četru pansionāru un Elzas Pūpolas uzdzīve lielpilsētā, un tās ietekme uz viņu raksturiem. Autors apzināti izvēlas četrus atšķirīgus cilvēkus — divus studentus, vācu valodas un ticības mācības skolotāju, ierēdni Apsi, bet tajā pat laikā tie ir vienādi, vienu instinktu vadīti varoņi, kuri pamazām grimst netiklībā un izposta savu dzīvi. Autors akcentē, kā meitene, kas nonākusi skumju varā par tēva slimību un brāļa izklaidīgo dzīvesveidu, tiek pirmajā vakarā ierauta pilsētas uzdzīvē, kas ietekmē visu viņas turpmāko dzīvi. Romānā, kapitālistiskās sabiedrības pilsētvides ietekme, mēdz izmainīt godīgu studentu, un sirdsapziņas kliezdiena vadītu, noved pie pašnāvības: „Mana nabaga māte mirst badu, brālis bez krekla staigā... Es dzeru un taisu jokus... Uz lekcijām jāiet — es taisu jokus, lai būtu ko pasmieties... (..) Kas es tagad varēju būt par cilvēku... Bet nē! — man vajadzēja sacensties ar šiem ģeķiem... Gribējās būt gudrākajam šajā idiotu barā.” (Upīts 2007: 89) Jau iepriekš tika minēts, ka nauda kapitālistiskajā sabiedrībā ir nepieciešama, lai cilvēks spētu iekļauties sabiedrībā, viņu pieņemtu pārējie, cilvēks spētu iegādāties labas drēbes un apmaksāt dalību dažādos pasākumos, kas liecina par augstu statusu noteiktajā vidē. A. Upīts arī romānā „Sieviete” akcentē, ka kapitālistiskajā sabiedrībā arī labākie draugi var viens no otra novērsties, ja kādam ir naudas problēmas: „No tā laika, kad

Pūpolam aprūka naudas, kad viņš sāka staigāt nošķiebtos zābakos un apdilušā palerīnā, Grīns ar Apsi ārpus mājas viņu necieta savā sabiedrībā.” (Upīts 2007: 120)

Turpretī romānā „Zelts” (1914) „autors soli pa solim izseko, kā zelts saēd cilvēka psihi, deģenerē to.” (Grigulis 1977: 45) A. Upīts ne tikai caur romāna tēlu darbības rīcību norāda, ko cilvēks ir gatavs darīt zelta (bagātības) dēļ, bet arī romānā tiešā tekstā pauž savu nostāju pret bagātību, un tās kārotājiem:

„Skaists viņš ir... tas zelts.. Tāpēc ka asiņu mazgāts un asaru skalots... Smags viņš ir, tāpēc ka tik daudz sājū viņā iekausēts. (..) ļaunā smieklā džinkstēdamas, tās (zelta ripas) klīst pār pasauli, un visi stiepj kāras rokas pēc viņām. Cits citu grūž no ceļa, kājām min... Brālis aizmirst brāli, vecāki atdod savus bērnus...” (Upīts 1985: 249)

A. Upīts romānā „Zelts” īpaši akcentē sieviešu attieksmi pret zeltu/naudu, jo autors rāda, ka pirmās bagātībai un zelta aicinājumam ļaunas sievietes. Izteikts negatīvais tēls romānā ir Made, Augusta Sveiļa māsa, kurai neinteresē brālis, viņa sajūtas, bet gan nauda, dārgumi, ko viņš var dot. Tieši Made ir pirmā, kura cienājas ar brāļa atvestajām kūkām, cenšas pierunāt pārējos pieņemt brāļa labvēlību, sākt dzīvot bagātu cilvēku dzīvi, kā arī, pārvācoties uz pilsētu, pirmā cenšas aizmirst to, no kurienes ir nākusi, kādu dzīvi pirms tam dzīvojusi: „Madei jau sen gribējās parādīt, ka viņa vairāk saprot un labāk zina novērtēt brāļa bagātību un dzīvokļa skaistumu. Visu laiku pūlējās visu to greznumu uzņemt kā par sevi saprotamu un nepieciešamu. Bet tomēr nevarēja. Vaigi viņai kvēloja, acis spīguļoja un pirksti nervozi grābstījās.” (Upīts 1985: 60)

Jaunā sieviete ir arī pirmā romānā, kura ir zaudējusi cieņu pret vecākiem, kaunas no tiem, piebalso bagātajam brālim, vecāku mantas nosaukdama par grabažām, acīmredzami vēlas justies tuvāka tam ģimenes loceklim, kuram ir visvairāk naudas. Tieši ģimenes sievietes ir tās, kuras ir pierunājušas arī brāli Robertu un tēvu pārcelties uz dzīvi pilsētā. Ļoti meistarīgi Andrejs Upīts parāda cilvēku psiholoģisko pusi, rakstura pārvērtības. Turpinot akcentēt sieviešu kāri pēc naudas, A. Upīša varones ir arī pirmās, kuras izrāda to, ka ir pārākas par citiem, jo viņu ģimenei ir vairāk naudas. Svarīgi atzīmēt, ka romāna autors pret Madi izturas ar diezgan lielu ironiju, lai arī kā jaunā sieviete censtos savaldzināt vīrieša sirdi, būtu uzvilkusi skaistas, dārgas drānas, tik un tā ballē, uz pārējo sieviešu fona, viņa nobāl.

Autors romānā „Zelts” negatīvajiem sieviešu tipiēm pretim nostāda jaunu sievieti — Ainu Zvaigzni, kura ir vienīgā A. Upīša tēlu sistēmā, kas neļaujas naudas, zelta varai, bet pastāv par savām garīgajām vērtībām. Neskatoties uz dzīves grūtībām, viņa labāk izvēlas dzīvot nabadzībā nekā atteikties no savas pārlicības, jo pārstāv sociālisma idejas. Bakalaura darba autore Ainu

Zvaigzni vēlas dēvēt par apsēsto tēlu, jo šī varone, idejas vārdā, ir gatava atteikties no visa. Neskatoties uz pilnīgu līdzekļu trūkumu, stāvoklī būdama, Aina pamet sava bērna tēvu un idejas vārdā dodas pretim nezināmajam.

Vairāku romānu varoņu sakarā nauda izmaina tēlu raksturu tik ļoti, ka attiecīgi var uzskatīt, ka Jānis romānā „Zīda tīklā”, Elza, Grundulis, Pūpols romānā „Sieviete”, Sveiļu ģimene romānā „Zelts”, piedzīvo sava veida nosacītu iniciācijas procesu. Iniciācija jeb iesvētīšana senatnē nozīmēja pāreju no viena sabiedriskā stāvokļa citā — augstākā. Rumāņu izcelsmes folkloras pētnieks Mirča Eliade (Mircea Eliade) uzskata, ka iniciācijas process iedalāms trīs grupās: 1) vecuma grupu iniciācijas, kas skar visus cilts locekļus, sasniedzot noteiktu gadu skaitu; 2) iniciācija, kas atļauj iekļūt kādā slepenā slēgtā sabiedrībā vai grupā; 3) individuāla iniciācija, kas attiecas, piemēram, uz valdnieka vai šamaņa, priesteru iesvētīšanu. (Eliade 1998: 2–3.)

Romānu sakarā mēs varam runāt par iniciāciju, kas atļauj iekļūt kādā slepenā sabiedrībā. Pūpolam, Grundulim, Sveiļu ģimenei nākas pielāgoties apkārtējai videi, atteikties no darba, mācībām, kas nenākas viegli, jo, sēžot mājās, bez darba, nemācoties, cilvēks jūtas nevajadzīgs. Visizteiktāk personības pārmaiņas var redzēt romānā „Zelts” Roberta tēlā, kurš, dzīvojot mazpilsētā, nelieto alkoholu, negrib pieņemt brāļa naudu, jo nevēlas izskatīties pēc ubaga, kuram ir nepieciešama finansiāla palīdzība, savukārt pilsētas nepazīstamā vide viņu izmaina tik ļoti, ka Roberts sāk uzdzīvot, pamet mācības skolā, lai gan tās iepriekš ir ieņēmušas lielu lomu viņa dzīvē, un vecāki ir bijuši spiesti atdot pēdējās kapeikas, lai samaksātu par vācu valodas stundām. Mācību vietā Robertam kā primārās nostājas attiecības ar pretējo dzimumu, uzdzīve — alkohola lietošana, kā arī naudas diedelēšana no vecākā brāļa. Šī pati Roberta tēla līnija ir sastopama romānā „Sieviete”, tikai to izpilda Pūpols, autors lasītājam neļauj iepazīties ar Pūpola iepriekšējo dzīvi, pirms pārceļšanos uz lielpilsētu, vienīgi pēc pirmā dialoga ar Elzu, var noprast, ka mazpilsētā Pūpols bijis citāds. No tā var secināt, ka lielpilsētas degradējošā vide, kas mēdz ietekmēt jaunatnes raksturus, ir piemērota romānu darbības telpa, lai akcentētu kapitālistiskās sabiedrības pārmaiņas zelta varā.

Visos bakalaura pētījuma A. Upīša pirmskara romānos ir konstatējama laikmeta vides ietekme uz romānu varoņu raksturiem. Ja romānos „Jauni avoti”, kā arī „Zīda tīklā” galveno varoņu raksturus ietekmē atrašanās dažādu sociālo slāņu vidē, tad romānos „Sieviete”, kā arī „Zelts” galvenokārt romānu varoņus maina pilsētvide, kā arī naudas duālā daba.

2.2. Naudas un varas saistība: Kam ir nauda, tam ir vara!

Jau 1.3. apakšnodaļā bakalaura darba autore uzsvēra, ka naudas stāvoklis liek psiholoģiski justies pārākam par citiem, kā arī, jau iepriekš tika minēts, ka nauda nosaka stāvokli sabiedrībā. Šajā nodaļā tiks apskatīts, kā varoņi, kuriem ir vairāk naudas, bagātības, iegūst varu pār citiem, zemāk stāvošiem romānu varoņiem.

A. Upīts jau triloģijas „Robežnieki” 1. romānā „Jauni avoti” attēlo kapitālistiskās sabiedrības augstāko slāni negatīvi, jo viņi iedomājas, ka par naudu var nopirkt visu, arī jaunas sievietes godu. Tā, muižas ļaudis cenšas atbrīvoties no Līnas, kura ir palikusi stāvoklī no kāda muižas jaunekļa, strādājot par aukli muižā, ar naudas palīdzību. Līdzīgi kā ordeņu mūki, kas apsolīja nepieskarties naudai, jo vēlējās apliecināt savu atteikšanos no pasaules labumiem, saglabāt savu godu, arī Robežnieks, Līnas tēvs, nav gatavs pieņemt no muižas kompensāciju, lai gan šajā gadījumā var runāt arī par elementāras pašcieņas jautājumu:

„Tēvs raud ilgi, līdz asaras apsīkst un krūtis sāk plosīt sausi krampji. Pieceļas kājās, grib iet, bet, saujā ko sajutis, sāk skatīties. Krāsains papīriņš. Nauda... Simts rubļu. Roka kaist. Pirmās domas viņam: sviest zemē, samīt šo grēka naudu. Bet otrās: simts... vesels simts... Nevar atminēties, kad viņš simts rubļu turējis rokā. Tā ir liela nauda... milzīga nauda zemniekam. Un it sevišķi viņiem viņu nabadzībā un postā. (..) Kā velnišķs kārdinājums noskrien gar acīm viss, ko par šo naudu varētu nopirkt. Nē! Nedrīkst paturēt! Ar to grib samaksāt meitas godu. Dzīvu cilvēka dvēseli domā pirkt par simts rubļiem...” (Upīts 1947a: 384–385.)

Nauda ne tikai nes tās īpašniekam varu, pārkuma apziņu pār citiem, bet arī tai piemīt vara pār cilvēku, jo cilvēkam nav viegli atteikties no lielas naudas summas, lai arī viņš apzinās, ka nauda var nest lielu ļaunumu: „Tēvs apstājas, klausās sevī, nesaprot un brīnās. Viņš sev liekas pavisam svešs. Kas tas par svešu spēku, kas viņā nejauši pamodies, kura varā viņš piepeši apzinās savas domas un gribu? Vai velns arī pie viņa neizmēģina savu varu? Bet nē: pret velna viltību viņš aizsargāts [D]ieva žēlastības bruņām.” (Upīts 1947a: 385) Romānā „Jauni avoti” tēva iekšējo kārdinājumu, sapņus par to, kā viņš varētu tērēt naudas summu, aptur kristīgā pārliecība, kas neļauj ļauties bagātības vilinājumam. Pārsteidzoši, ka, pēc vecā Robežnieka domām, tā atļauj fiziski iespaidot savus bērnus, neskatoties uz dažādiem apstākļiem, piemēram, meitu, kas ir bērna gaidībās, Robežnieks ne reizi vien iekausta, pat noved līdz pašnāvībai. Attiecīgi, var teikt, ka romānā tiek parādīta kristietības ambivalentā daba, kas no vienas puses neļauj pakļauties dažādiem kārdinājumiem — alkoholam, naudai, izpriecām, bet tajā pašā laikā stingra kristietības

audzināšanas roka, Robežnieka pēcnācējiem, nav nākusi par labu. Turpretī romānā „Zīda tīklā” Robežnieks nav tik nelokāms savos uzskatos.

A. Upīts, lai parādītu patriarhālās sabiedrības liekulīgo dzīvesveidu, romānā „Zīda tīklā” attēlo vecā Robežnieka nepārprotamo naudas vajadzību, tiekšanos pēc materiālām vērtībām, viena dēla — Jāņa, nostādīšanu primārā pozīcijā, jo viņš ģimenei palīdz finansiāli. „Gan jau palaidnis bij — aizgāja — [,] bet pelnījis daudz, un tad jau var visu piedot. (..) Tēvs skaļi nokrekšīnās – aiz patikas un draudzības.” (Upīts 1947b: 681)

Romānā „Sieviete” autors akcentē kapitālistiskās sabiedrības pārstāvju nicīgo attieksmi pret strādniekiem, viņu naudas trūkuma dēļ. A. Upīts atveidojot četru pansionāru uzdzīvi, lai spētu noraksturot šo tēlu raksturu, būtību, neaizmirst fonā attēlot proletāriešu šķiras pārstāvjus. Autors nepiešķir tiem vārdus, kā arī detalizēti šos tēlus neappraksta, bet tiem ir zīmīga loma, lai parādītu šķiru netaisnību 1905. gada priekšvakarā:

„„Lupata!” Grīns, gluži pārskaities, lamājās. „Vai Tu zini, kas ar Tevi runā?” Viņam gribējās pieiet tuvāk, parādīt savu ķeizarmēteli ar bebrādas apkakli un uniformas cepuri. Tad nekaunas saplaktu.” (Upīts 2007: 31) Grīns, kā arī pārējie pansijas iedzīvotāji, alkohola reibumā, ir gatavi uzsākt konfliktu ar jebkuru zemāka statusa varoni, jo viņi uzskata, ka bagātība, kā arī statuss sabiedrībā, atļauj viņiem bez iemesla ņirgāties par citiem, kuri nepazīst uzdzīvi, kapitālistiskās sabiedrības pulcēšanās vietas. Autors akcentē ne tikai augstākās šķiras netaisnību pret proletāriešiem, bet arī rāda neizpratni šķiru starpā par citu filozofiju, misiju, mērķiem: „Smiekli nāca, noskatoties, cik mudīgi ņirbēja smagās, nošķiebtās tupelēs vai galošās autas kājas un cik tomēr lēnām viņi pakļuva uz priekšu. Un kurp viņi tā steidzās sarkaniem aizsainīšiem rokās un tukšām pudelēm svārku kabatās? Uz aukstu, nekurinātu bēniņu istabu vai pagraba dzīvokli tālu ārpusētas nomalē, kur logam pretī rēgojās nejēdzīgs, noķepējis ugunsūmis vai netīra, kūstoša sniega grēda... Vai viņi maz varēja iedomāties, kas par dzīvi, kas par dzīvesprieku šajā pašā brīdī viņojās aiz priedēm ezermalā? Vai viņi bij spējīgi saprast tādu dzīvi un tos ļaudis, kam viņa pieejama?” (Upīts 2007: 30)

Romānā „Sieviete” viziteiktāk naudas un varas saistību, var novērot Elzas Pūpolas un brāļa attiecībās. Elza, romāna galvenā varone, iegūst varu pār brāli, sameklējot viņam necilu darbu, maksājot niecīgu algu, nodrošinot viņu ar dzīvesvietu, A. Upīts jauno vīrieti attēlo pilnīgi izmisušu bez finansiāliem līdzekļiem, jo viņš vairs nespēj būt piederīgs kapitālistiskās sabiedrības augstākajiem slāņiem, nespēj piedalīties to orgijās. „Kad Elza bij mājās, viņš klausīgi izpildīja viņas pavēles, uzmanīja katru viņas žestu. Kad Elza izgāja, smējās par biedru jokiem un palīdzēja

nogānīt māsu.” (Upīts 2007: 121) Elza brāli mēdz izkalpināt par jebkuru mazāko iegribu, nepieciešamību, sākot ar skriešanu pēc papīrlīmes, beidzot ar papīru pārrakstīšanu. Lai brālim būtu pēc iespējas grūtāk iedzīvoties jaunajos apstākļos, Elza viņam izdevīgā brīdī pamet vienu rubli, lai viņš varētu piedalīties zemāko slāņu orgijās, un tādā veidā noiet no ceļa.

Kapitālistiskās sabiedrības attieksmi pret naudu, bagātniekiem A. Upīts precīzi raksturo caur izturēšanos pret vīrieti meitu mājā romānā „Sieviete”, svarīgi uzsvērt, ka vēlāk šī pati doma parādās pret Pūpolu, jo līdzko viņam naudas maks tukšs, viņš draugu acīs noslīd pārējo, nabadzīgo tēlu līmenī:

„Te netika ievērotas viesu personīgās tieksmes un raksturs. Visi vienādi... Īsti sociālistiska kārtība!... Tikai, kam naudas ārkārtīgi daudz, tas te uz acumirkli varēja sacelt furoru, pievilkt sev vispārēju uzmanību un ievērību. Bet, līdzko naudas maks tukšs, viņš no sava stāvokļa noslīga vispārējā līmenī.” (Upīts 2007: 71)

Savukārt romānā „Zelts” viscaur vijas ideja par to, ka nauda, bagātība var atstāt lielu iespaidu uz sabiedrību, vistiešāk tā izpaužas romāna finālā, kad iereibis Sveilis ar draugiem iebrauc pilsētā, apgāzdami zirgu ar ratiem, liekot citiem pabraukt malā, skaļi kliedzot: „Nauda brauc!” (Upīts 1985: 325) Līdz ar to publiski paužot savu nostāju, ka viņiem neviens neko nevar aizliegt, iebilst, jo viņiem ir labāks materiālais stāvoklis par citiem. A. Upīts parasti darbu beigās „no jauna simboliku neieved, tikai iepriekšējos simboliskos motīvus viņš izvērš tā, lai spēcīgāk akcentētu darba pamatdomu.” (Kalve 1964: 83) Romāna fināla aina ir ne tikai būtiska ar to, ka tā parāda sabiedrības nostāju pret bagātniekiem kapitālisma laikmetā, kad cilvēki pazemīgi dod ceļu tiem, kuriem ir augstāks materiālais stāvoklis, tā norādot, ka kapitālisma sabiedrībā cilvēkus šķiro nevis pēc izglītības līmeņa, vienlīdzības principa, bet pēc tā, cik katram ir zelta ripas kabatā, bet arī šī romāna aina ir īpaša ar to, ka automašīnas ienāk literatūrā kā jaunas reālijas.

Romāna noslēgumā bakalaura darba autore gaidīja naturālismam raksturīgu letālu iznākumu līdzīgi kā A. Upīša romānā „Sieviete”, bet autors savus varoņus atstāj dzīvus, tas liek domāt, ka A. Upīts ir bijis pārliecināts, ka tīksme pēc bagātībām nevienā laikmetā nebeigsies, tā ir un paliks vienmēr atvērta problēma. Katrā sabiedrībā mēs varēsim saskatīt gan Augustu Sveili — cilvēku, kas pēkšņi iegūtu lielu naudas summu vēlēties palielināt, ieguldīt to uzņēmumos, gan Madi — jaunu sievieti, kura visu dzīvi ir nodzīvojusi nabadzībā, ātri iedzīvojas bagātnieku pasaulē un tēlo no sevis sabiedrības dāmu, gan Robertu — spējīgu, inteligentu jauniešu, kurš bagātnieku sabiedrībā ļaujās orgijām un izklaidēm. Cilvēkiem vienmēr būs

vēlēšanās iegūt ne tikai bagātības, bet gan pāriet citā augstākā sociālā stāvoklī, izrādīt savu varenību pret zemāk stāvošiem.

2.3 Zelts kā paaudžu konflikta rosinātājs

„Kā jau aizrādīts, ar deviņsimti piekto gadu sākās mana idejiskā krīze. Pamazām, bet neatlaidīgi un nenovēršami es sliecos nost no līdzšinējiem pamatiem un virziena. (..) Kāri vēroju grandiozās masu demonstrācijas un klausījos dumpīgās runās. Jau tad „sava kaktiņa” ideāls sāka pazaudēt savu vērtību manās acīs; (..) Es sāku samanīt plaisu, kura pletās patriarhālās zemnieku dzimtas pamatos un nenovēršamo antagonismu starp veco un jauno paaudzi.” (Upīts 1924: 48) Šo plaisu starp veco un jauno paaudzi, kā arī „sava kaktiņa” ideāla kā vērtīborientācijas sabrukšanu, autors precīzi attēlojis romānā „Jauni avoti”. Romānā autors attēlo ne tikai paaudžu konfliktus savā starpā, bet arī divu dažādu pasaulu sadursmi:

„Kā auga un veidojās Mārtiņa gars un dvēsele, to viņš nav varējis novērot. Tikai reizēm viņš to ierauga savādi svešu, neizprotamu, naidīgu, spulgām acīm saslienamies tēvam pretī. Un tagad jo dienas, jo skaidrāk nomanāms, ka tie ir divi, viens otram sveši cilvēki: tēvs un Mārtiņš. Divas pretējas naidīgas pasaules, kas lēnām ceļas apzinīgā, neapklusināmā cīņā.” (Upīts 1947: 307)

Šajā divu pasaulu konfliktā Robežnieks jeb tēvs pārstāv kristīgo, patriarhālo uzskatu pasauli, savukārt viņā dēls Mārtiņš jauno, revolucionāro sabiedrības daļu. „Viss vēstījums te ir nemitīga uzskatu, rīcības, ideālu divkauja starp tēvu un dēlu, starp iesīkstējošo reliģiozi patriarhālo lauku sētu un tanī dzimstošajiem jaunajiem spēkiem – jaunajiem, vēl duļķainajiem avotiem, kas izplūst no melnās, sviedru slacītās zemes.” (Kiršentāle 1979: 72) Lai gan centrālais romāna konflikts romānā ir starp Mārtiņu un tēvu, tajā dominē vēl konfliktu paaudžu starpā, tā, piemēram, starp Jāni un tēvu, starp Līnu un tēvu, bet šo konfliktu rosinātājs galvenokārt ir kristīgā pārliecība, kristīgo baušļu pārkāpšana, nevis bagātība vai nauda. Paaudžu konfliktu, ko būtu radījusi nauda, A. Upītis akcentējis Podnieku ģimenē.

Zetiņas attieksme pret māti — romānā „Jauni avoti” A. Upītis akcentē, ka iegūstot turīga vīrieša sievas statusu, sievietei mainās attieksme ne tikai pret citiem apkārtējiem, bet arī saviem tuviniekiem. Nonākot naudas varā, jaunajai sievietei Zetiņai nav ne laiks, ne gribēšanas apkopt, gultā mirstošo sievieti: „Cauru dienu guli kā sapuvis koks. Neviena cilvēka, kas pienāk, parunājas... vārdiņu nedzird. Nav kas ūdens krūzīti pasniedz. Tāds prieks bij, kad Podnieks sāka nākt uz Zetu. Ej, meit, – teicu – ej pie viņa. Saimnieka cilvēks, lielas dzimtas mājas – kas tev tur

nekaitēs. Domāju, man arī būs labāk: Zetai vairāk laika pietecēt, apkopt. Kas to deva! Neieredz vairs manis.” (Upīts 1947a: 363) Turklāt, iegūstot savā īpašumā naudas summu, mainās Zetiņas attieksme pret darba tikumu. Romāna darbības laikā Zeta nožēlo savu attieksmi pret slimo māti, lūdzas pie viņas līķa stundām, pat atgrūž Mārtiņu, lai spētu vēl kaut mirkli pabūt pie mātes aukstā ķermeņa. Pēc bakalaura darba autores domām, Andrejs Upīts ielicis domu graudu, ka cilvēks spēj novērtēt otru tad, kad nav vairāk iespējas ar viņu pabūt blakus.

Zetiņas attieksme pret Podnieku tēvu — līdzīgi kā pret savu māti, arī pret Podnieku tēvu Zeta neizrāda cieņu, nesniedz palīdzīgu roku: „Vakar saku: Zeta, nāc novelc man zābakus — man tās kājas kā velna tītavas, pats nevaru. Un ko viņa! – Guli ar visiem zābakiem, ja pats nevīžo. (..) To viņa man, saimnieka tēvam!” (Upīts 1947a: 362) Podnieks bija pārliecināts, ja dēls par sievu apņems kalpu meitu, tad mājās vienmēr būs kāda palīdzīga roka, kas apkops vecos ļaudis. Nevienā brīdī, pirms laulībām, ne Zetiņas māte, ne Podnieku tēvs nespēja iedomāties, ka jaunais gods, nauda kā arī manta, izmainīs meitas attieksmi pret tuviniekiem.

Romānā „Zīda tīklā” šis konflikts starp Zetiņu un Podnieku tēvu ir tikai fona problēma, jo vecais Podnieks ir zaudējis prātu, nav spējīgs pamatot ar argumentiem savu viedokli, runāt pretī jaunajai paaudzei, tāpēc konflikts aprobežojas ar Zetiņas draudiem, ka sūtīs Podnieku uz Strenčiem. Lai gan **Mārtiņš ar tēvu** romāna „Zīda tīklā” darbības laikā nesastopas, A. Upīts prasmīgi sabiezē emocijas vecā Robežnieka apziņā pret dēlu, izmantojot jaunāko dēlu Jāni. Kā jau iepriekš bakalaura darbā tika minēts, tad Jānis romānā „Zīda tīklā”, apgādājot ģimeni ar naudu, ir ieguvis cieņu no tēva puses, kļuvis par mīluli, savukārt pret vecāko dēlu valda nicinājums, kritika. Lai gan autors romānā nerāda šo spēku sadursmi aci pret aci, lasītājam A. Upīts liek sajust, ka konflikts ir tikai sabiezējis, jo Mārtiņš Robežnieku triloģijas 2. daļā ir kļuvis par patstāvīgu, nosvērtu raksturu, kurš neatkarīgi no ārējiem apstākļiem turas pie savām vērtībām.

Ja lasot romānu „Jauni avoti”, lasītājs varēja cerēt uz piekāpšanos no kādas konfliktā iesaistītajām pusēm, tad „Zīda tīklā” rādot spēcīgo Mārtiņa raksturu, autors lasītājam liek nojaust, ka konflikts šo varoņu starpā ir neatrisināms.

Romānā „Sieviete” nav sastopams neviens paaudžu konflikts, jo Elza ar brāli atgriežas mājās tikai tad, kad tēvs jau ir miris, savukārt māte ir uz slimības gultas, un pēc pāris dienām arī mirst. A. Upīts rāda negatīvas emocijas, kas rodas Pūpolam, kad slimā māte viņu skūpst, kā arī Elzā rodas izmisuma sajūta, kad māte nav spējīga uzklausīt viņas sāpi, kā arī šausmināties par Pūpola degradāciju pilsētvidē. Autors liek nojaust, ka vecāki ir bijuši galvenie pelnītāji, ģimenes

uzturētāji, jo tikko kā vecāki, gan viņu business aiziet bojā, arī viņu jaunākās atvases pilsētas vidē ir bezspēcīgas bez finansiāla atbalsta. A. Upīts neattēlo, bet liek lasītājam nojaust, ka Lidijas mātes un meitas starpā rodas konflikts, pateicoties tam, ka viņa turpina uzturēt kontaktus ar Grīnu. Turpretī romānā „Zelts” bagātība ir centrālā ass, ap kuru grozās vairāki paaudžu konflikti:

Augusts Sveilis pret tēvu — Jau romāna sākumā A. Upīts rāda dažādos paaudžu uzskatus par to, kā ir jāpelna nauda. Dēls neuzskata, ka obligāti būtu jāraujas smagā, fiziskā darbā, jo saprot, ka lielā bagātība tādā veidā nenāks, bet ir jāmāk izmantot izdevības — jāņem nauda, kamēr dod, nedrīkst gaidīt, kad kāds naudu noņems. Augusta Sveiļa uzskati daļēji sakrīt ar folklorā paustajiem, ka, lai iegūtu naudu, cilvēkam jāpiemīt īpašām rakstura īpašībām. Tēvam gan ir pretējs skatījums, ka nauda jāpelna smagā, bet godīgā darbā. Neskatoties uz saviem uzskatiem, tēvs ļaujas zelta naudas valdzinājumam, pārkāpj pāri saviem morāles principiem, un nepalaiž garām iespēju kļūt par bagātu cilvēku. Tādā veidā autors romānā „Zelts” rāda naudas varu pār cilvēku, kā arī vecākās paaudzes vērtību nepastāvīgumu — vecākās paaudzes piekāpšanos naudas varas priekšā.

Augusts Sveilis pret Robertu — Roberta tēlā A. Upīts visizteiktāk akcentē cilvēka rakstura maiņu, kas notiek pēc lielas naudas summas iegūšanas. Romāna darbības sākumā, Roberts ir viskategoriskāk noskaņots pret pēkšņi uzradušos brāli, atsakās no viņa bagātības, nevēlas ņemt no brāļa pat ēdienu, jo neuzskata sevi par ubagu. Arī pirmajās dienās pilsētā viņš pret brāli izturas vēsi, tikai, kad sajūt naudas garšu, ir paturējis lielu naudas summu rokās, viņu uzveic zelta neapturamais, dievišķais spēks, un arī viņš krīt kārdinājumā, ar katru dienu sākot brālim lūgt arvien vairāk naudas, melot, dzert. Naivais brālis Roberts, kurš romāna sākumā tika rādīts kā cītīgs skolnieks, nekad nav lietojis alkoholu, smēķējis pēkšņi cenšas savaldzināt iekāroto Mildu ar naudas palīdzību, jo uzskata, ka ar naudu var iegūt sievietes sirdi, turklāt lietojot alkoholu jaunietis, tiek izmests no skolas. Līdz ar to var konstatēt, ka autors caur Roberta tēlu rāda bagātības negatīvo ietekmi, vērtīborientācijas degradāciju jaunās paaudzes vidū.

Made pret māti — Ne tikai ģimenes vīriešu starpā A. Upīts akcentē konfliktus, kas radušies naudas dēļ, bet arī sieviešu starpā nav konsekvantas attieksmes pret naudu. Autors vecākās paaudzes tēlos akcentē lielāku atturību pret naudas spēcīgo vilinājumu. Lai arī māte pamazām sāk pierast pie bagātā dzīvesveida, viņa ir tā, kas šausminās par to, ka Made īsā laika posmā tiek pie jauna apģērba, jauniem apaviem, dārglietām, un vairākas reizes uzsver: „Vai tiešām tā vajadzēja?” Māte nevēlas tērēt dēla naudu, lai gan tajā pašā laikā novērtē to, ka viņai ir iespēja dzīvot labos apstākļos, cenšas no dēla naudas atteikties, bet tas bieži Augustu aizvaino.

Īpaši lūgumi mātei savam dēlam nav, bet to nevarētu teikt par Madi, kura ik dienas lūdz naudu priekš jaunām drēbēm, lai arī skapis ir pārpildīts. Caur Mades tēlu autors akcentē sieviešu vēlmi iegūt, grābt bagātības, neskatoties uz to, ka jaunu lietu ir pietiekami, A. Upīts rāda, ka iegūstot nedaudz bagātības, cilvēkā rodas vēlme saņemt pēc iespējas vairāk naudu.

Aina pret savu māti un tēvu — Ainas Zvaigznes tēlā visvairāk konstatējama A. Upīša tendence savus ideālvaroņus konstruēt atbilstoši sociālistiskā reālisma kanonam, uzsverot tajos kritisku attieksmi pret zeltu (naudu) kā svešu un nepieņemamu kapitālistiskās sabiedrības apspiestajām šķirām. Aina strikti turas pie savas pārliecības, nekādi ārējie apstākļi nespēj viņu ietekmēt, arī mīļotais vīrietis ne. Aina Zvaigzne ir vienīgā no romāna varoņiem, kura nav kritusi zelta varas gūstā. Viņa neļauj sevi nopirkt par naudu, kad Augusts Sveilis ir viņai uz mācīes, viņa pamet darbu, neskatoties uz to, ka māte ir apsolījusi Sveilim, ka Aina ieradīsies darbā, kā arī, kaut viņš sola viņai pielikt 5 rubļus pie algas. Tā vietā, lai nopirktu tēvam zāles, viņa Sveiļa dāvināto zelta monētu izmet ārā pa logu, jo nevēlas mainīt sevi, savus morāles principus naudas dēļ. Pateicoties tam, ka Aina Zvaigzne, neskatoties uz trūkumu, kā arī tēva slimību, atbrīvojas no Sveiļa zelta, bakalaura darba autore, viņu vēlas dēvēt par idejas apsēsto varoni. Aina ir arī varone, kura runā par Sibīrijas stepēm, noziedzniekiem tajā, tā it kā paredzot kapitālistiskās sabiedrības nākotnes likteni.

Milda pret vecākiem/preta Aina — A. Upīts Mildas tēlā akcentē vairākas jaunajai paaudzei raksturīgas negatīvās īpašības — spītību, nepaklausību, mantkārtību, nepatstāvīgumu. Dzīvojot pasijā kopā ar Aina, Ainas vecākiem, Ainas māte cenšas iemācīt Mildai tikumu, turklāt visi pansijas iedzīvotāji mēģina dzīt Robertu ārā no Mildas istabas, lai pasargātu jauno meiteni, bet, kā jau A. Upītim raksturīgi viņa tiek attēlota kā spītīga jaunie, kura ir kritusi kārdinājumā, pieņem Roberta dārgās dāvanas, satiekas ar viņu, gala rezultātā pamet pansiju, lai varētu netraucēti satikties ar iemīļoto. Turpretī Strausa dzimšanas dienā Bērziņas jaunkundzes ietekmē ļauj Augustam (Roberta brālim), lai arī autors detaļas apraksta naturāli, tomēr līdz pilnīgi atklātai seksualitātei A. Upīts nenonāk, tikai liek lasītājam nojaust par intīmu sakaru viņu starpā. Lai arī vairākos darbos A. Upīts detalizēti apraksta bioloģiskos faktorus, slimības, cilvēku ārējo izskatu, darbības, seksualitāti A. Upīts tikai iezīmē kā ar maigu otas triepienu, tajā neiedziļinās, un pat skriešus pārskrien tai pāri. Kārlis Krauliņš savā monogrāfijā „Andrejs Upīts: dzīve un darbs” arī atzīst, ka kaili fizioloģiskas scēnas autors nekad savos darbos nav izmantojis. Autors attaisno Mildas rīcību, rādot romāna varones vecāku nostāju pret naudu un bagātībām. Mildas vecāki ir gatavi pārdot savu bērnu par jebkādu cenu, ja viņu meita var dzīvot labos apstākļos,

saņemt dārgas dāvanas. Vecāki ir kā akli, viņi nesaprot kāda cena ir jāmaksā par šīm dāvanām, par bagātību. Var secināt, ka Mildas vecāki neiebilst pārdot savu meitu, bet kāri tiecas pēc Sveiļa zelta.

A. Upīts romānos līdz 1914. gadam ar zelta, naudas motīva palīdzību konstruē vairākus konfliktus. Vecākā paaudze sākotnēji tiek attēlota kā protestētāji pret pēkšņi iegūtu bagātību, bet romānu darbības laikā, saskaroties ar bagātību vai naudas nepieciešamību, tomēr ļaujas zelta kārdinājumam un pieņem pēkšņi iegūto bagātību, nezinot, kādas sekas tā radīs.

3. ZELTA UN NAUDAS MĪTISKIE ASPEKTI A. UPĪŠA ROMĀNOS LĪDZ 1914. GADAM

Mirča Eliade (Mircea Eliade 1907.–1986.), rumāņu izcelsmes pētnieks, norāda, ka „mīts ir viena no ārkārtīgi sarežģītām kultūras realitātēm, un to var pētīt un interpretēt visdaudzveidīgākajos un savstarpēji papildinošos aspektos.” (Eliade 1999: 11) Bakalaura darba autore zelta un naudas mītiskos aspektus aplūkos caur literatūrvēsturisko prizmu. Jau iepriekš tika pieminēta A. Upīša saistība ar latviešu folkloru, antīko kultūru, lai arī autors pieskaitāms pie latviešu autoru spilgtākajiem reālistiem, un šim virzienam raksturīga „dogmu un iesakņojušos paražu noraidīšana” (Ivbulis 1998: 64), autora pirmskara romānos — „Jauni avoti”, „Zīdā tīklā”, „Sieviete”, „Zelts” parādās ne tikai zelta un naudas mītiskie aspekti, bet tajos autors vairākkārt piemin latviešu mitoloģijas būtni – lietuvēnu, piemēram, „Kā lietuvēns mani moka, ne nakti, ne dien miera nav...” (Upīts 1947a: 319)

Latvijas Universitātes profesore J. Kursīte, apgalvo, ka „mītiskā klātbūtne ir tas tilts, kas palīdz kā indivīdam, tā lielākam cilvēku kolektīvam (tautai, valstij u.tml.) tikt pāri krīzes bezdibeņiem un saskatīt atdzimšanas iespēju. (..) Īpaši aktuāls mītiskais kļuva dažādos tautas, sabiedrības pārejas laikos, konkrēti, tā ir 19. gs. otrās puses (60.–80. gadu), 20. gs. sākuma (1905.–1909. g.) literatūra un māksla.” (Kursīte 1999: 515) Līdz ar to, bakalaura darba autore uzskata, ka laikmeta vides ietekmē, lai uzrunātu lasītāju, A. Upītim bija jāiekļauj tautai pazīstami motīvi, simboli savos darbos. Autora darbos simbolika nav plaši izplatīta, bet „visvairāk [tā] parādās viņa galvenajos romānos, kur izpilda būtiski svarīgas funkcijas. Tur simbolika vienmēr spēcīgi pasvīturo ideju — turklāt parasti galveno, nevis sekundāro (..). (Kalve 1964: 72) Šādu simboliku var manīt visos četros bakalaura darba izpētes avotos, jo katra romāna nosaukums akcentē galveno romāna ideju. Tā, piemēram, pirmo „Robežnieku” triloģijas romānu nodēvējot „Jauni avoti”, autors signalizē, ka galvenais tēls ir Mārtiņš jeb jaunās, progresīvās paaudzes pārstāvji ar savām idejām. Lai gan vairāki pētnieki norāda (Skatīt, piemēram, Vāvere 1998: 295, Damburs 1949: 662,), ka romāna „Zīdā tīklā” centrā ir divi atšķirīgi spēki Jānis un Mārtiņš, bakalaura darba autore uzskata, ka rakstnieks piešķirot romānam nosaukumu „Zīdā tīklā” akcentē, ka galvenais varonis ir Jānis, jo šo tēlu A. Upīts atveido kā neizlēmīgu, lēkājušu savos uzskatos, brīžiem sapinušos sieviešu tīklos, turpretī Mārtiņš ir patstāvīgs, izlēmīgs raksturs. Romānu nosaukumos ietvertie simboli — „Sieviete”, kā arī „Zelts” nešaubīgi signalizē par galveno romānu tēmu, tajos apskatīto centrālo problēmu, respektīvi, romānā „Sieviete” autors

akcentē sieviešu lomu kapitalistiskajā sabiedrībā, savukārt romānā „Zelts” bagātības negatīvās funkcijas, to ietekmi uz cilvēka psihi.

Klods Levī–Stross (Claude Levi–Strauss 1908.–2009.), ebreju izcelsmes franču sociāntropologs, filozofs, strukturālisma pamatlicējs norāda, ka mīti satur kodus, kā arī zīmes, kuras tie grib pārraidīt, līdz ar to mīti orientē cilvēku uz ļoti augstu līmeni, kurā nozīme tiek saprasta paceļoties no lingvistiskā valodas līmeņa. (Strauss 1995: 3) Tā iemesla dēļ, lai spētu precīzi analizēt A. Upīša romānos līdz 1914. gadam zelta un naudas mītiskos aspektus, bakalaura darba autore 1. nodaļā aplūkoja, kādas funkcijas šie elementi pilda latviešu, kā arī cittautu mitoloģijā.

Aplūkojot dažādu mitoloģisko skolu mīta skaidrojumus, bakalaura darba autore ir secinājusi, ka par mīta lomu, sākot no 20. gs. līdz mūsdienām, nav vienotas konsekvences zinātnieku vidū. Savukārt, runājot par mīta izcelšanās mērķi, vairāki zinātnieki tostarp B. Maļinoviskis, K. Levī–Stross, A. Rubenis norāda, ka mīti kalpo, lai izskaidrotu pasaules kārtību, kā arī uzlabotu sociālo kārtību un kultūru. (Skatīt, piemēram, Malinowski 1948: 97, Гуревич 1983: 6, Rubenis 1994: 16, Strauss 1995: 3). Turpmāk šajā apakšnodaļā bakalaura darba autore analizēs mītiskos aspektus, kuri parādās A. Upīša minētajos romānos.

Tāpat kā latviešu tautasdziesmās, arī A. Upīša romānā „Jauni avoti” zeltam ir cieša saistība ar saules gaismu. Tā dod spēku, kā arī pastiprina varoņos lielāku gribu, vēlēšanos, tas sasaucas ar to, ka latviešu folklorā zelts ir visvērtīgākais, augstākais metāls: „Saule zeltotiem stīgu pirkstiem ņirbinās viļņos. (..) Zelta stīgas tin spēkus un gribu, ievziedu reibonis mulsina prātus un jūtas...” (Upīts 1947a: 362) A. Upītim raksturīgs paņēmiens tēlu psiholoģiskajā analizē ir inversija, piemēram, tas parādās romānā „Jauni avoti” Zetiņas tēla atveidē. Rakstnieks vispirms uzsver varones pievilcīgās īpatnības: „Zetiņa zelts no cilvēka.” (Upīts 1947a: 297), liekot lasītājam domāt, ka Zetiņa ir krietna, uz garīgām vērtībām vērsta sieviete, kas nav tendēta uz bagātībām, jo kā iepriekš bakalaura darbā tika akcentēts, zelts latviešu folklorā ir visvērtīgākais no metāliem, bet romāna darbībai turpinoties autors atklāj negatīvās rakstura īpašības.

Vietumis kā romānā „Jauni avoti”, arī „Zīda tīklā” A. Upīts, lai raksturotu dabu, saules gaismu, izmanto zeltu: „(..) saule, reiz piekļuvusi, zelta adatām kāri dursta maigo ādu. (Upīts 1947b: 740)

Gan romānā „Zīda tīklā”, gan „Sieviete” raksturojot apkārtējo vidi, autors ar zelta krāsas palīdzību signalizē par bagātību, pārticību, piemēram, romānā „Zīda tīklā”, Jānim pirmoreiz iegriežoties Jansonu mājā, autors akcentē vairākus zelta priekšmetus: „Griesti smagiem zeltoti

puķoties karniziem” (Upīts 1947b: 508), „(..) lēkā saktai ķēdītē piekārts mazs sirdsveidīgs zelta bumbulītis...” (Upīts 1947b: 509), „ [Jansona kungs] ienāk (..) zelta važu pāri vēderam” (Upīts 1947b: 510), „(..) zelta gredzens salti pieskaras viņa [Jāņa] plaukstai” (Upīts 1947b: 510), izvelk zelta pulksteni (Upīts 1947a: 510).

Pēc bakalaura darba autores domām, autors, raksturojot Jansonu vecāko paaudzi, kā arī apkārtējo vidi, tāpat kā latviešu mitoloģijā akcentē zelta priekšmetus kā pārdabiskas varas zīmi, jo kapitālistiskajā sabiedrībā bagātība dod cilvēkam iespēju pakļaut zemākas šķiras pārstāvjus. Ievedot lasītāju Jansonu mājā, viņu ikdienas vidē, paralēli akcentējot dažādus zelta aksesuārus, kā arī priekšmetus, A. Upīts signalizē ne tikai par varoņu finansiālo stāvokli sabiedrībā, bet arī par viņu varu pār citiem. Romāna darbības laikā, šo domu attīstot, autors rāda, ka kapitālistiskās sabiedrības augstākais slānis atļaujas apvainot zemāk stāvošos, pašu izdarītos noziegumos. Tā, piemēram, Jānis tiek padzīts no Jansonu vasarnīcas, jo tiek pieķerts sarunājoties ar Jansona kunga mīļāko, kapitālistiskās sabiedrības pārstāvis romānā savu vainu neatzīst, attiecīgi cieš nevainīgs mājskolotājs. Caur latviešu tautai jau zemapziņā pazīstamiem simboliem, romānā „Zīda tīklā” zelta, naudas mītiskie un sociālpsiholoģiskie aspekti palīdz autoram ietvert savu politisko nostāju romāna tekstā. Pārsteidzoši, ka romānā „Sieviete” tāpat kā Senajā Ēģiptē, zārkam tiek akcentētas zelta detaļas — romānā Pūpola un Elzas tēvam, zārkam ir zelta kājas, kas signalizē ne tikai par turīgu, augstu statusu sabiedrībā, bet arī zelta akcenti tuvina mirušo mūžībai. Bakalaura darba autore neuzskata, ka pārliecība ir absolūta, bet romānā pastāv alūzija uz antīko kultūru. Zelts kā skaistuma, dievišķā simbols parādās romāna teksta beigās: „Aiz muguras nogrima melns mākonis — tā pagātne. Priekšā smaida zeltaini zils debess klajums, kam trīsinādami pāri skrien modri rīta vēji...” Ne tikai romānos „Jauni avoti”, „Zīda tīklā”, bet arī romānā „Sieviete” zelts parādās kā saules raksturojošā krāsa, piemēram, „[p]agātnes skaistums nodzisis kā saules zelts aiz melna mākoņa.” (Upīts 2007: 229) Bakalaura darba autore ir novērojusi, ka iepriekš minētajos romānos, mītiskais aspekts visvairāk ir saistāms ar dabu, tās parādībām, izskaidrojumu tam var rast teorētiskajā literatūrā. Bronislavs Maļinovskis, (Bronisław Kasper Malinowski 1884.–1942.g.) poļu izcelsmes britu antropologs precizē, ka mīts ir radies kā interese par dabu, tā ir simboliska kultūras forma. (Malinowski 1948: 97) A. Upīša minētajos darbos, mītiskais aspekts galvenokārt parādās kā interese par dabu, to gan nevar teikt par romānu „Zelts”, kurā zelts parādās ne tikai kā saules raksturojošā krāsa.

Lai arī reālisti mēdz abstrahēties no folkloras jeb mītiskās naudas, tas pilnībā nav iespējams. Jau romāna „Zelts” sākumā A. Upīts pēkšņi uzradušos naudu salīdzina ar to, kas tēlota tautas pasakās, tādā veidā norādot, ka varoņu apziņā pastāv mitoloģiskā domāšana:

„Uz galda spīdēja zelta naudas kaudzīte... Nē, tā nebija nauda! Pamesta, vēja uzposta kvēlojošu ogļu kopa! Vai tā nebija tā pasakās daudzīnātā ogļu kopa, kuru tas zinātājs par zelta naudu var riekšalām grābt, kura nezinātājam sadedzina to pašu veco cepuri un cauro svārku kabatas?” (Upīts 1985: 47)

A. Upīša romānā var ne tikai konstatēt alūziju uz latviešu tautas pasakām, bet arī uz latviešu tautas teikām, kas tika apskatītas apakšnodaļā 1.1., jo tajās atrasta nauda, izejot no htoniskās vides, pārvēršas citos, nevērtīgos priekšmetos, galvenokārt par oglēm vai akmeņiem. Pēc bakalaura darba autore domām, A. Upīts, salīdzinot naudu ar ogļu koku, vēlējies norādīt, ka tikai tie, kuri saprot naudas vērtību, māk to tērēt, gūst no naudas labumu, bagātību; savukārt tiem, kuriem bagātību pasaule ir sveša, nauda nekādu labumu nerada. Romānā visvairāk tas akcentēts Augusta Sveiļa vecāku tēlos, kuri ir pieraduši pie smaga darba, tāpēc viņiem ir grūti nosēdēt dārgā dzīvoklī un neko nedarīt. Nauda viņos neizraisa laimes sajūtu, dzīves piepildījumu, tā tikai aizkavē viņu personīgo attīstību un nospiež dvēseli.

Tāpat kā latviešu mitoloģijā, arī romānā zelts parādās kā visaugstākā vērtība, kā sakrālā, augstākās varas zīme. Kapitālistiskajā sabiedrībā zelts un bagātība ir visaugstākā sasniedzamā pakāpe:

„Nezināta un nedomāta palika jausma par visa labā devēja zeltu. Tas skanēja, divām glāzēm sasitoties, dzirkstīja viņa sarkanumā, plaiksnījās noļūmušo ķekaru miglotā sulīgumā — zobus saldēdams, krūtīs sildams un tīksmīgi reibinādams, tas vēsmoja gaisā. Tas bija visur — tūkstošs veidos aptvēra cilvēka miesu un dvēseli, ikkatru jūtu, ikkatru nervu cīpsliņu attīstīja dzelteniem zirnekļa pavedieniem. Nabaga cilvēks zemojās viņa priekšā. Zemojās sava dieva priekšā...” (Upīts 1985: 62–63.)

Latviešu un lietuviešu tautasdziesmās zelta krāsai ir saules, gaismas nozīme, arī romānā „Zelts” tieši naudas krāsa, gaismas vilinājums, sakrālā vara neļauj nevienam no Sveiļu ģimenes naktī gulēt, jo šī zelta gaisma viņus psiholoģiski iespaido. A. Upīts attēlo, kā zelta oreols savaldzina Augusta Sveiļa tēvu, un, lai arī viņš sākotnēji bija kategoriski noskaņots pret pēkšņi iegūto bagātību, zelta vara ņem pār viņu virsroku. Autors rāda, ka naudas priekšā, cilvēks nespēj atturēties no zelta krāsas, greznās dzīves bagātībā, tāpēc maina savu stingro nostāju un izlemj pārcelties uz dzīvi pilsētā:

„Palika tikai dzeltenais, noslēpumainā spožumā starojošais metāls uz apbružātā dēļa. Ne elpas vilcienu nedzirdēja, ne acs nepamirkšķinājās... Tikai zelts dzelteni staroja klusā, krēslā istabā.”
(Upīts 1985: 41)

Bakalaura darba autore uzskata, ka A. Upīts akcentē zelta gaismu, jo tā ir kā simbols gaišās nākotnes iespējai, savukārt tumšā, klusā istaba simbolizē pašreizējo Sveiļu ģimenes dzīvi un nabadzību, kurā nekas interesants nenotiek, ir iestājusies ikdienas rutīna, priekšplānā nostājies darbs kā iztikas avots, līdz brīdim, kad romāna darbības laikā parādās Augusts Sveilis. Autors, vecākās paaudzes varoņu zemapziņā, izceļ folkloras mantojuma gudrības, tā, piemēram, romānā tāpat kā latviešu tautas ticējumos, māte noslēp dzijas kamolā naudu nedienām, paturot prāta, ka visu naudu nedrīkst iztērēt uzreiz.

Tā kā zelts skaitās viens no labākajiem metāliem, tas ir kļuvis par vērtīguma simbolu, pat jau no Olimpisko spēļu sākuma, visām sporta sacensībām, zelta medaļa ir augstākais apbalvojums, tas simbolizē pārkumu. (Перхо 2007: 148) Šo pašu domu A. Upīts akcentē romānā „Zelts”, arī romānā jun. Sveilis ar zeltu kabatā jūtas pārāks pat par saviem vecākiem, kaunas no viņu trūcīgajām mantām, baidās, ka vecāku dēļ viņš varētu kļūt par izsmieklu kaimiņu acīs, nedomā par vecāku jūtām, emocijām, bet tikai par savu reputāciju, jo zelta vara viņam liek justies augstākam par pārējiem.

Metāli, kā arī nauda, arī jebkura cita lieta nozīmīgos apstākļos var kļūt par amuletu vai talismanu. (Kursīte 1999: 512) Arī A. Upīša romānos, kapitālistiskās sabiedrības tēliem, zelts un nauda ieņem talismana lomu, viņi uzskata, ka zelts spēs viņiem nest laimi, veselību, kā arī veiksmi. Bagātība romānu varoņiem palīdz sekmīgi pārvarēt nabadzību, bet kapitālistiskās sabiedrības tēli piešķir zeltam pārlietu lielu amuleta lomu, jo tie nemaz nepamana zelta negatīvo pusi, negatīvās personības izmaiņas naudas/zelta ietekmē. Lai arī A. Upīts ir izteikts reālisma pārstāvis, brīžiem pat naturālists, rādot kapitālistiskās sabiedrības cilvēku psihe pārmaiņas zelta varā, autors iespējams pat neapzināti, reālisma literatūras virzienam neraksturīgi, lai precīzi attēlotu zelta ietekmi, tā vilinošo spēku, zeltu romānos — „Jauni avoti”, „Zīda tīklā”, „Sieviete”, „Zelts”, attēlo ar tām pašām īpašībām, kādas zeltam tiek piedēvētas ne tikai baltu tautu folklorā, bet arī cittautu mitoloģijā.

SECINĀJUMI

1. Andrejs Upīts romāniem „Jauni avoti”, „Sieviete”, „Zīda tīklā”, „Zelts” mērķtiecīgi ir devis simboliskus nosaukumus, tā atklādams romānu galveno tēmu, kas tiek atspoguļota darbos.
2. Par A. Upīša minēto romānu iedvesmas avotiem kalpo ne tikai sociālvēsturiskais un kultūrvēsturiskais fons, autobiogrāfiski fakti, bet arī 19. gs. latviešu, kā arī pasaules reālistu darbi, jo naudas duālā daba kā virsmotīvs sastopams, sākot no seno kultūru literatūras — sengrieķu, senās Ēģiptes, beidzot ar 20. gs. sākuma darbiem.
3. Autors šajos darbos akcentē: kādu postu nauda var nodarīt kapitālistiskajā sabiedrībā, noārdot cilvēku savstarpējo attiecību humānistiskās un empātiskās izpausmes. Tādā veidā autors akcentē savu politisko pārlicību romānos.
4. Gan E. Zolā, gan A. Upīts vienādi attēlo naudas negatīvo pusi. Abi autori uzskata, ka bagātība ir cilvēka dabas negatīvo īpašību iemiesotāja. Zelts un kāre pēc tā spēj pazudināt, sabojāt cilvēku raksturus, tas negatīvi pārveido visu cilvēka morālo vērtību sistēmu.
5. A. Upīts savos kapitālistiskās sabiedrības „varoņos”, atbilstoši saviem politiskajiem uzskatiem, atspoguļo naudas varas negatīvo pusi, precīzi parādot cilvēka psihes ētiskās pārmaiņas zelta ietekmē, tādā veidā lasītājam neradot empātiju ne pret vienu no varoņiem.
6. Romānos zeltam tāpat kā latviešu mitoloģijā, tiek piešķirta sakrāla, pārdabiska vara jeb ietekme, tā spēj veidot varoņu raksturus, to attīstību. Romānā „Zelts” zelta vilinošais oreols spēj pakļaut pat pašu godīgāko cilvēku, arī tādu, kuram nav tieksme pēc lielas bagātības.
7. Romānu varoņu raksturu izmaiņas ir cieši saistītas ar apkārtējās vides ietekmi. Ja romānos „Jauni avoti”, kā arī „Zīda tīklā” galveno varoņu raksturus ietekmē atrašanās dažādu sociālo, politisko slāņu vidē, tad romānos „Sieviete” un „Zelts” galvenokārt romānu varoņu maina pilsētvide, kā arī naudas duālā daba, jo pilsētvidē nauda ir sakrāls fenomens.
8. A. Upīts minētajos romānos akcentē naudas un varas saistību. Autors vēlas uzsvērt, ka cilvēki kapitālistiskajā sabiedrībā netiecas tikai pēc naudas, lai nodrošinātu sev labākus sadzīves apstākļus, bet tiem ir spēcīga vēlme ar zelta palīdzību iegūt varu pār pārējo sabiedrību.
9. Romānos bagātība ir galvenā konfliktu rosinātāja, jo tā maina cilvēku raksturus. Galvenokārt vecākā paaudze ir tā, kas pret bagātību izturas ar lielāku piesardzību nekā jaunākās paaudzes pārstāvji.

10. Lai arī A. Upīts ir izteikts reālists, brīžiem pat naturālists, viņam kapitālistiskās sabiedrības negatīvo izpausmju tēlojumu palīdz atklāt folkloras ētikas ietekme. Romānā „Zelts” autors atsaucas uz tautas pasakām, tādējādi parādot, ka arī reālisti, tajā skaitā arī A. Upīts pilnībā nespēj izvairīties savos darbos no mitoloģijas priekšstatu ietekmes.

11. Zelta mitoloģiskie aspekti A. Upīša romānos līdz 1914. gadam galvenokārt parādās redzes gleznas epitetos, ciešā saskarsmē ar dabu, saules gaismu. Vietumis, minētajos romānos, zelta gaisma simbolizē cerību pilno nākotni.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

Avoti

1. **Upīts, A.** Jauni avoti. // *Andrejs Upīts. Kopoti raksti.* 4.sēj., Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1947a, 287–455.
2. **Upīts, A.** *Sieviete.* Rīga : Valters un Rapa, 2007, 263.
3. **Upīts, A.** *Zelts.* Rīga : Liesma, 1985, 326.
4. **Upīts, A.** Zīda tīklā. // *Andrejs Upīts. Kopoti raksti.* 4.sēj., Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1947b, 455–776.

Literatūra

5. *Bībele.* Rīga : Latvijas Bībeles biedrība, 1996, 984–1197.
6. **Blaumanis, R.** *Kopoti raksti.* Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1958, 159–160.
7. **Briedis, R.** [Pēc vārds] // *Upīts, A. Zelts.* Rīga : Atēna, 1998, 377–379.
8. **Cīrule, B., Ķemere, I.** *Sengrieķu mīti.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 10–13.
9. **Damburs, E. A.** Upīša Robežnieku cikls. // *Karogs.* 1949, Nr.7, 660–666.
10. **Egle R., Upīts A.** *Pasaules rakstniecības vēsture,* 2.sēj., Rīga: A. Gulbis, 1931, 546.
11. **Eliade, M.** *Mīta aspekti.* Rīga : Minerva, 1999, 11, 97-182.
12. **Eliade, M.** *Rites and Symbols of Initiation: The Mysteries of Birth and Rebirth.* London: Harvill Press, 1958, 3.
13. **Eliade, M.** *The forge and the Crucible, the origins and structures of Alchemy.* Chicago : University of Chicago Press, 1979, 115.
14. **Grigulis, A.** *Andrejs Upīts.* Rīga : Liesma, 1977, 8–10., 43–45.
15. **Gudriķe, B.** Zelts ne tikai spīd... // *Jaunās Grāmatas,* 1985, Nr.8, 13–14.
16. **Gudriķe, B.** Romāns, kas izsauca kritikas uguni. // *Jaunās Grāmatas,* 1983, Nr.1, 11-12.
17. **Ivbulis, V.** *Ceļā uz literatūras teoriju.* Rīga : Zinātne, 1998, 63.,73.
18. **Kalve, M.** *Andreja Upīša stila meistarība.* Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība. 1964, 72 –78.
19. **Kiršentāle, I.** *Latviešu romāns.* Rīga : Zinātne, 1979, 51 – 94.
20. **Krauliņš, K.** *Andrejs Upīts : dzīve un darbs.* Rīga : Liesma, 1979, 91–190.
21. **Kursīte, J.** *Latviešu folklorā mītu spoguļi.* Rīga : Zinātne, 1996, 75–76.

22. **Kursīte, J.** Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā. Rīgā : Zinātne 1999, 114–115.; 512–515.
23. **Kursīte, J.** Mūsdienu naudas mītiskie aspekti// *Materiāli par kultūru mūsdienu Latvijas kontekstā*, Rīga : Zinātne, 2001, 16.
24. **Lāms, O.** Andrejs Upīts un antīkā kultūra// *Paliekošais un zūdošais Andreja Upīša darbos*. Rīga : Pētergailis, 2004, 33-42.
25. **Malinowski, B.** *Magic, science and religion*. Garden City, New York: Doubleday anchor books, 1948, 93–148.
26. **Rammštedts, O.** Georga Zimmela „Naudas filosofija”. // *Nauda. Dzīvesstils. Identitāte*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 39–54.
27. **Rubenis, A.** *Cilvēks mītiskajā pasaules ainā*. Rīga : Zvaigzne, 1994, 11–16.
28. **Stepčenko, A.** Nauda un dzīvesstils. // *Nauda. Dzīvesstils. Identitāte*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 54–72.
29. **Strauss-Levi, C.** *Myth and Meaning : Cracking the Code of Culture.*, New York : Schocken Books, 1995, 3–5.
30. **Šmits, P.** *Latviešu tautas ticējumi*. Rīga : Latviešu folkloras krātuve, 3. sēj., 1940, 1311–1322.
31. **Tāle, I.** Naudas lietojuma ekonomiskie un neekonomiskie aspekti latviešu krustību dziesmās un ieražās. // *Letonica. Humanitāro zinātņu žurnāls literatūra, folklorā, māksla*. Rīga: LFMI, 2004, 11.nr., 112–125.
32. **Upīts, A.** Rīta cēleens // *Kopotī raksti*. Rīgā : Izdevēju sabiedrība D. Zeltiņš un A. Golts, 1924, 18–55.
33. **Valeinis, V.** *Ievads literatūras zinātnē*. Rīgā : Zvaigzne, 1978, 218.
34. **Vāvere, V.** Andrejs Upīts un franču 19.gs. reālisti (E. Zolā, G. Flobērs, O.Balzaks) // *Andreja Upīša simtgadei*. Rīga : Zinātne, 1977, 60 –85.
35. **Vāvere, V.** Latviešu literatūra no 1906. līdz 1918.gadam. Proza // *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998, 291–298.
36. **Vēciņš, Ē.** *Naudas lietas : skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Zvaigzne, 1993, 92.
37. **Vītola, I.** *Novadu folklorā*. Simt gadu gulēju, vēl simt gulēšu. Teikas par mantas vietām Latvijas novados. Rīga : Zinātne, 2005, 7–21.
38. **Zimmels, G.** Nauda modernajā kultūrā. // *Nauda. Dzīvesstils. Identitāte*. Rīga : Latvijas Universitāte, 2000, 13–27.

39. **Zimmels, G.** Lielpilsētas un garīgā dzīvē.// *Nauda. Dzīvesstils. Identitāte.* Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 27–39.
40. **Zolā, E.** *Nana.* Rīga : Vainags, 1923, 256.
41. **Zolā, E.** *Nauda.* Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1957, 413.
42. **Гуревич, П. С.** *Социальная мифология.* Москва: Мысль, 1983, 6.
43. **Перно, Ф.** *Золото.* Москва: БММ, 2007, 24–26.
44. **Романова, Г. И.** *Мотив денег в русской литературе.* Москва: Флинта, Наука, 2012, 9 – 17.

Interneta resursi

45. **Barons K.** *Dainu skapis.* Pieejams: <http://dainuskapis.lv/daina/11205-2-Puisu-dziesmas> (skatīts 01. 03. 2015.).

Latviešu folkloras krātuves materiāli

46. Folkloristu 12. zinātniskās ekspedīcijas Krāslavas un Ludzas rajonā V. Graudiņas savāktie materiāli. Glabājas Latviešu folkloras krātuvē, 1958, LFK 1940: 1696, 8405, LFK 1940: 1713, 1651, LFK 1940:1692, 211.
47. Jaunpiebalgas vidusskolas 2. klases skolēnu vākums. Glabājas Latviešu folkloras krātuvē, LFK 1970: 1995, 2054.
48. Viļānu rajona Rikavas 7-gadīgās skolas vākums. Glabājas Latviešu folkloras krātuvē, LFK 1926: 508, 2238.

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Bakalaura darbs „Zelta un naudas mītiskie un sociālpsiholoģiskie aspekti A. Upīša romānos līdz 1914. gadam” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Lingita Lina Bopulu _____
/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Emer. prof. Viesturs Vecgrāvis _____
/paraksts un datums/

Recenzents:

Lekt. p. i. Sigta Kušnere _____
/paraksts un datums/

Darbs iesniegts Latvistikas un baltistikas nodaļā _____

Dekāna pilnvarota persona: doc. Inta Urbanoviča _____
/paraksts/

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē _____

protokols nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretāre: doc. Inta Urbanoviča _____
/paraksts/